

*Małgorzata Kaczanowska, Lubomira Kaminská, Janusz Krzysztof Kozłowski,
Marek Nowak, Marian Vizdal*

Badania wykopaliskowe na wczesnoneolitycznej osadzie w miejscowości Moravany we wschodniej Słowacji w latach 1998–2001

W 1999 roku pomiędzy Instytutem Archeologii Słowackiej Akademii Nauk, Wydziałem Filozoficznym Uniwersytetu w Preszowie i Instytutem Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego zawarta została umowa, mająca na celu przeprowadzenie wspólnych badań nad paleolitycznym, neolitycznym i eneolitycznym osadnictwem wschodniej Słowacji. Istotnym elementem tego programu badawczego są wspólne badania wykopaliskowe w miejscowości Moravany, w okręgu Michalovce, na stanowisku z okresu wczesnego neolitu (kultura wschodniej ceramiki linearnej). Stanowisko zostało odkryte w 1998 roku przez studenta Uniwersytetu Preszowskiego Marcela Hamzę. W tym też roku wykonane zostały pierwsze badania o charakterze sondażowym. Natomiast w 2000 i 2001 roku przeprowadzono dwie kampanie badawcze, o charakterze bardziej szerokoprzestrzennym¹.

Omawiane stanowisko zlokalizowane jest w obrębie pól, określanych przez ludność miejscową jako „Stredné pole”, niekiedy także jako „Vyše rožka” (jak to wynikałoby z mapy 1:10 000), około 1 km na wschód od drogi Nižný Hrabovec – Trhovište, wzdłuż której rozlokowana jest wieś Moravany. Położone jest ono blisko 200 m na południe od polnej drogi prowadzącej z Moravan na wschód, w kierunku pól określanych jako „Zemianske pastvisko” (ryc. 1). Teren stanowiska jest usytuowany na stoku opadającym na zachód i południowy-zachód, ku dnu doliny Ondavy (ekspozycja rzędu 6%), jak również na południe, ku niewielkiej, częściowo suchej dolince płynącej na osi NE-SW strumienia o nazwie Šarkan (ekspozycja rzędu 7%). Dolinka tego strumienia dość głęboko wcina się w stok (wysokość względna ok. 15 m) powodu-

jąc, iż obszar stanowiska jest wyraźnie ograniczony od SE i ma charakter niewielkiego cypla. Wielokrotnie wspomniany już stok stanowi *de facto* zachodni skraj tzw. Grzbietu Pozdišovskiego (Pozdišovský chrbát), górującego nad doliną Ondavy (Ondavská rovina). Opisana pozycja topograficzna, jak i wysokość bezwzględna rzędu 170 m n.p.m. jest nietypowa dla stanowisk kultury wschodniej ceramiki linearnej, które przejawiają tendencje do koncentrowania się w niższych, względem sieci rzecznej, partiach krajobrazu (np. M. Nowak 1997).

Jak dotąd przebadano wykopaliskowo w sumie 597 m² powierzchni stanowiska, w 7 podstawowych blokach (A-G) (ryc. 2, 3, 4). Wierzchnią warstwę humusową, do głębokości 30 lub 40 cm, usuwano najczęściej wykorzystując sprzęt mechaniczny. Następnie wyrównany poziom 30 lub 40 cm był plantowany. Na tej głębokości widoczne już były zarysy obiektów nieruchomych. Ich eksploracja prowadzona była w sposób nieco odmienny od przyjętej powszechnie na terenie Słowacji. Nie prowadzono jej na zasadzie plastycznego wybierania ciemniejszych wypełnień obiektów ziemnych ale na zasadzie eksplorowania warstw mechanicznych (z reguły 10 centymetrowych), obejmujących obok samego obiektu także najbliższe jego otoczenie. Przez obiekty wytyczane były oczywiście linie profilowe, tak aby odsłonięty profil w sposób możliwie najlepszy oddawał ich kształt w płaszczyźnie pionowej.

Naturalna sytuacja stratygraficzna przedstawiała się zasadniczo tak samo we wszystkich wykopach, generalnie rzecz ujmując. Warstwa ziemi ornej o barwie szarobrazowej zalegała do poziomu 30–40 cm. Poniżej (maksymalna głębokość osiągnięta w trakcie eksploracji to 150 cm) zalegały warstwy gliniaste, o barwach: jasnobrunatnej, pomarańczowej i żółtej. W ich obrębie widoczne były do poziomu około 100 cm wtręty humusowe (zawierające węgielki), kształtu silnie spłaszczonych soczewek. Z kolei poniżej 100 cm widoczne były pomarańczowordzawe wytrącenia (żelazisto-manganowe ?) i przypuszczalnie słabe ślady oglejenia. W niektórych partiach przebadanego terenu (wykopy B, C, E, F), tuż poniżej warstwy ornej stwierdzono ponadto występowanie warstewki (około 5–10 cm miąższości) utworu py-

* Małgorzata Kaczanowska (Muzeum Archeologiczne w Krakowie, Oddział w Nowej Hucie, Kraków),

Lubomira Kaminská (Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied – VPS, Košice),

Janusz Krzysztof Kozłowski, Marek Nowak (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków),

Marian Vizdal (Katedra všeobecných dejín Prešovskej univerzity, Prešov)

¹ Badania były finansowane głównie przez Komitet Badań Naukowych (grant nr 0761/H01/2000/19), a także przez Uniwersytet Jagielloński (DS i BW Instytutu Archeologii).

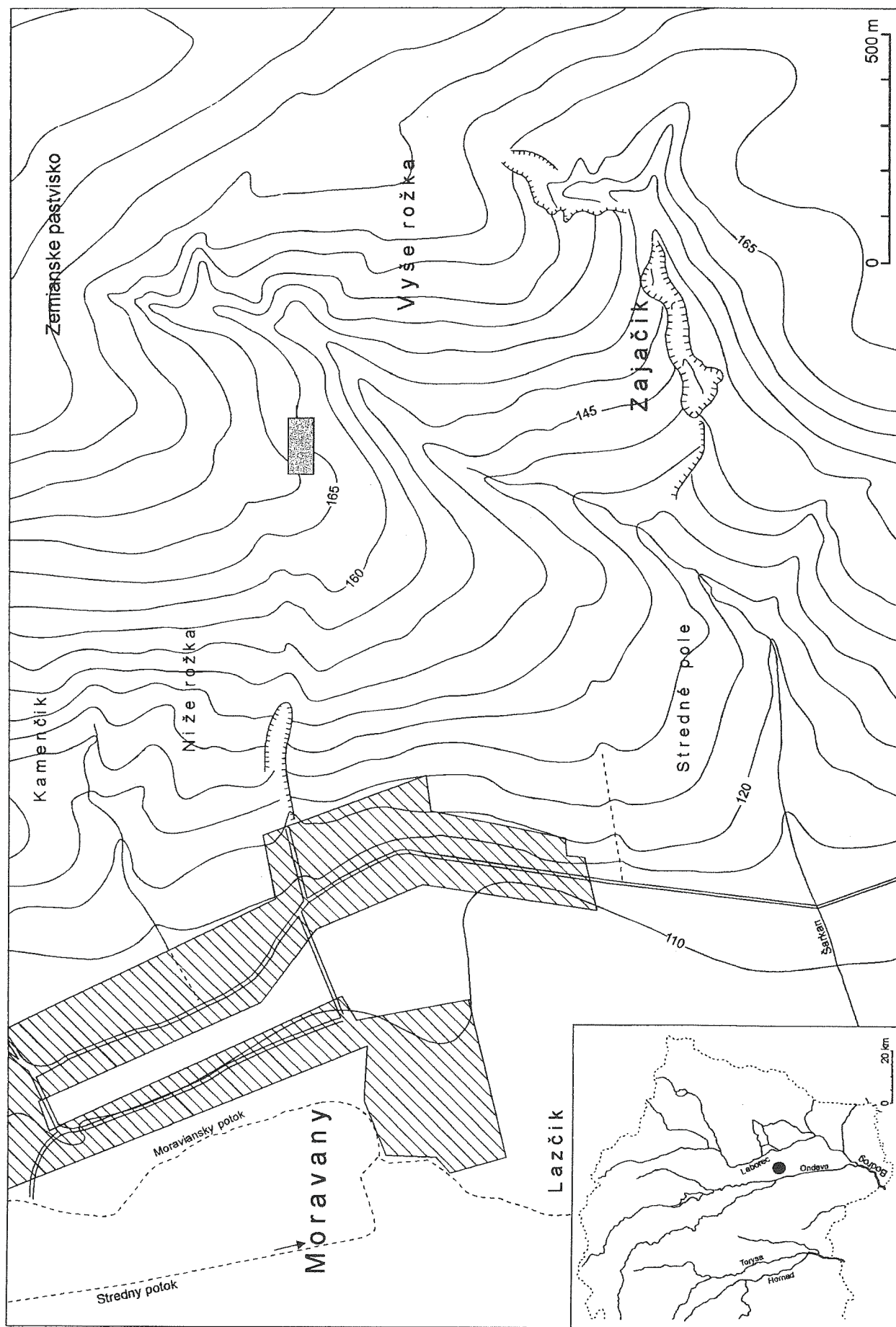
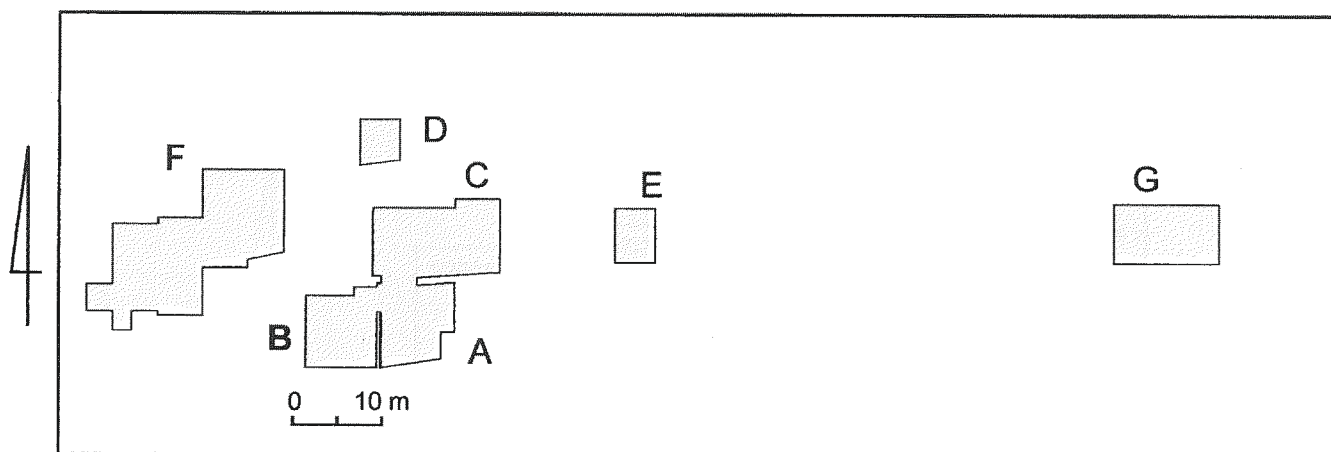

Рис. 1. Мораваны, окр. Михаловце. Lokalizácia stanovišťa (szary prostokąt)
 Abb. 1. Moravany, Kreis Michalovce. Lokalisierung der Fundstelle (das graue Viereck)
 Рис. 1. Мораваны, окр. Михаловцы. Местонахождение памятника (серый прямоугольник)

Ryc. 2. Moravany, okr. Michalovce. Schemat rozmieszczenia wykopów A–G
 Abb. 2. Moravany, Kreis Michalovce. Schema der Grabungsschnitteverteilung A–G
 Рис. 2. Мораваны, окр. Михаловци. Схема расположения раскопов А–Г

lastego, lessowatego. Utwór taki wypełnia także rynnowate wcięcia, sięgające maksymalnie do około 50 cm poniżej powierzchni gruntu, występujące gdzieś w obrębie przebadanego obszaru. Obecność tego typu sedymentu to najprawdopodobniej efekt uruchomienia procesów stokowych w wyniku odlesienia terenu stanowiska.

W obrębie wykopów zarejestrowano co najmniej 24 obiekty antropogeniczne, o bardzo różnych rozmiarach i kształtach. Charakteryzują się one generalnie szaroczanym, gliniastym wypełniskiem. Niektóre z nich w dolnych partiach odznaczały się ciemniejszą, bardziej intensywną, smolistą barwą. Obiekty były zagłębione w warstwy gliniaste maksymalnie do poziomu ok. 110/120 cm poniżej powierzchni gruntu. Pomiędzy stropowymi partiami niektórych obiektów (3/99, 2/2000, 3/2000, 7/2000, 1/99, 3/01) a warstwą ziemną także są widoczne, sygnalizowane uprzednio, pylaste utwory lessowate.

Wśród wspomnianych 24 obiektów antropogenicznych można wyodrębnić kilka ich typów, różniących się wymiarami i kształtami. Na pierwszym miejscu pozwolimy sobie wymienić stosunkowo duże, dość regularnych, kolistych kształtów obiekty nieckowate. Jeśli idzie o wielkość, to z pewnością wyróżniają się obiekty 2/99A, 2/2000 i 2/01. Pierwszy z nich (ryc. 7), w rzucie poziomym niemal idealnie kolisty (do głębokości około 80 cm), posiadał średnicę około 290 cm. Wkopany on był, licząc od powierzchni dzisiejszego gruntu, do głębokości blisko 115 cm. Jego kształt w profilu można określić jako przypuszczalnie nieckowaty, przy czym poniżej 80 cm zaczął się on dość wyraźnie zwężać ku nierównemu dnu. Wypełnisko tego obiektu w partiach przylegających do dna i do ścian miało barwę intensywnie czarną, smolistą. Natomiast część środkowa była bardziej jasna. W obiekcie tym znaleziono wyjątkowo dużą ilość zabytków obsydianowych. Zdecydowana ich większość zalegała do głębokości 80/90 cm.

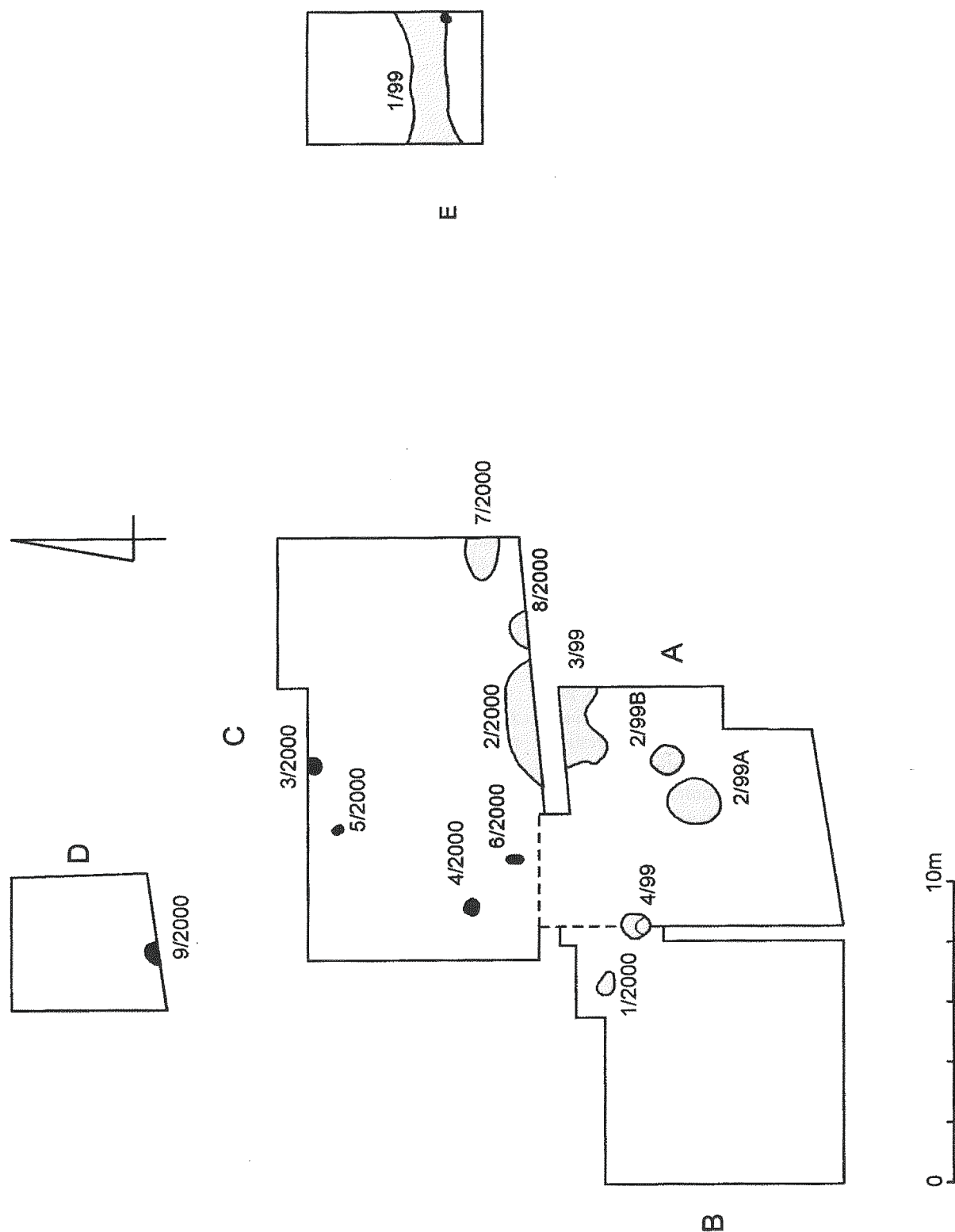
Jeśli idzie o obiekt 2/2000 przebadana została na razie tylko jego północna część, podobnie jak i sąsiedniego, mniejszego obiektu 8/2000 (ryc. 8: B). Oba te obiekty ukazały się zasadniczo już po zdjęciu warstwy humusowej, na poziomie

30 cm. Tworzyły wtedy jeszcze jeden zarys, który rozdzielił się jednak wyraźnie na poziomie 35 cm. Obiekt 2/2000 posiadał, o ile można to prawidłowo ocenić, także kształt prawie idealnie kolisty, jeśli chodzi o rzuty poziome do głębokości 45 cm (średnica około 120/140 cm). Poniżej tej głębokości zaczął się zmniejszać, zanikając ostatecznie na niespełna 70 cm. Wypełnisko posiadało jednolitą, intensywnie czarną barwę.

Wspomniany, sąsiedni obiekt 8/2000 także kształtem zbliżony był do koła. Na poziomie 35 cm jego średnica wynosiła blisko 130 cm. Poniżej tego poziomu obiekt zaczął się zmniejszać, zanikając na blisko 60 cm. Jego wypełnisko także było jednolite, intensywnie czarnej barwy. W obydwu obiektach znaleziono zaskakująco mało materiałów zabytkowych (2/2000 – kilkadziesiąt skorup i zabytków obsydianowych; 8/2000 – kilka skorup).

O ile zarysy poziome obydwu, ostatnio opisanych obiektów były bardzo wyraźne, o tyle profil południowej ściany wykopu C przedstawiał się zupełnie odmiennie (ryc. 8: A). Ku pewnemu zaskoczeniu, były one tutaj mało wyraźne i nie pozwoliły na rekonstrukcję pierwotnego kształtu w płaszczyźnie pionowej. Przypuszczalnie w obydwu wypadkach był on nieckowaty, jednak uległ silnej destrukcji spowodowanej korzeniami roślin i późniejszą, silną erozją, która niezależnie od ścięcia górnych partii, wyłobliła w stropie pozostałych wypełnisk rynny, które zasypane zostały substancją pylastą. Sporym rozczarowaniem był brak interstratyfikacji poziomej pomiędzy obiektem 2/2000 a 8/2000. W każdym razie, w istniejących warunkach obserwacyjnych nie sposób było rozstrzygnąć kwestii ich wzajemnych relacji chronologicznych.

W oczywisty sposób z powyższym problemem wiąże się także obiekt 3/99 (ryc. 3). Mechanicznie porównując i zestawiając zarysy obiektów 2/2000 i 3/99 można dojść do wniosku, że tworzyły one *de facto* jedną, dużą jamę, o średnicy około 300 cm (oś N-S). Jednak prawdziwy charakter zaciemnienia, które oznaczono (może nieco pochopnie?) numerem 3/99, jest niejasny. W istocie jest to tylko cienka warstwa szaroczarnych plamek, bez wyraźnych granic, lokująca się

Ryc. 3. Moravany, okr. Michalovce. Rozplanowanie wykopów A-E i wydzielonych na tych wykopach obiektów (czarne plamy oznaczają dolki postłupowe)
 Abb. 3. Moravany, Kreis Michalovce. Verteilung der Grabungsschnitte A-E und der auf diesen Grabungsschnitten ausgesonderten Objekte (Pfeilenlöcher werden schwarz markiert)

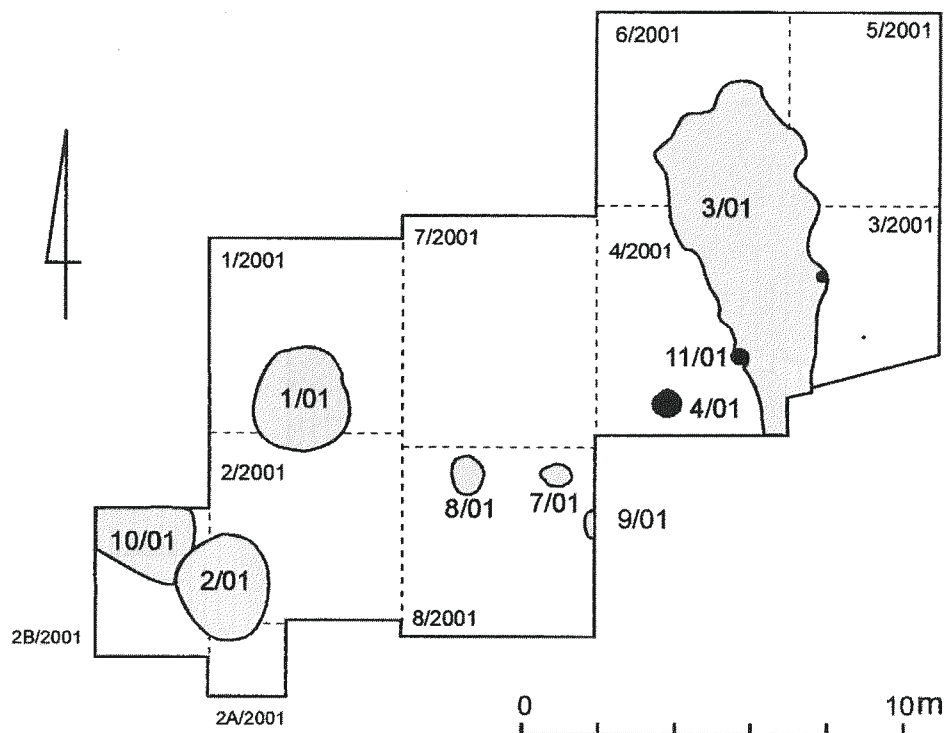
Рис. 3. Мораваны, окр. Михаловци. Планировка раскопов А-Е и выделенных на них объектов (черные пятна обозначают столбовые ямки)

w północno-wschodnim narożniku wykopu A. Należy mieć nadzieję, iż badania kolejnego sezonu, w trakcie których wyeksplorowany zostanie „świadek” pomiędzy wykopami A i C oraz partia terenu przylegająca do wykopu A od wschodu, pozwolą wyjaśnić wszystkie powyższe kwestie.

Diametralnie odmienna sytuacja, jeśli chodzi o ilość znalezionych zabytków archeologicznych odnotowana została w obiekcie 2/01. Ten prawie idealnie kolisty w kształcie

(średnica maksymalna blisko 300 cm) i nieckowaty w profilu (maksymalna głębokość 90 cm) obiekt odznaczał się wielkim nasyceniem materiałem archeologicznym, zwłaszcza ceramiką. W obrębie jego intensywnie czarnego wypełniska odnaleziono także stosunkowo dużą ilość bryłek polepy oraz drobnych węgielków.

Do omawianego typu dość regularnie kolistych, nieckowatych w przekroju obiektów należałoby zaliczyć jeszcze

Ryc. 4. Moravany, okr. Michalovce. Rozmieszczenie obiektów w obrębie wykopu F (czarne plamy oznaczają dolki postłupowe)

Abb. 4. Moravany, Kreis Michalovce. Verteilung der Objekte im Bereich des Grabungsschnitts F (Pfostenlöcher werden schwarz markiert)

Рис. 4. Мораваны, окр. Михаловци. Расположение объектов в раскопе F (черные пятна обозначают столбовые ямки)

obiekty 2/99B i 8/01. Cechowały je jednak mniejsze rozmiary. Ilość zabytków w obydwóch nie przekraczała kilku egzemplarzy.

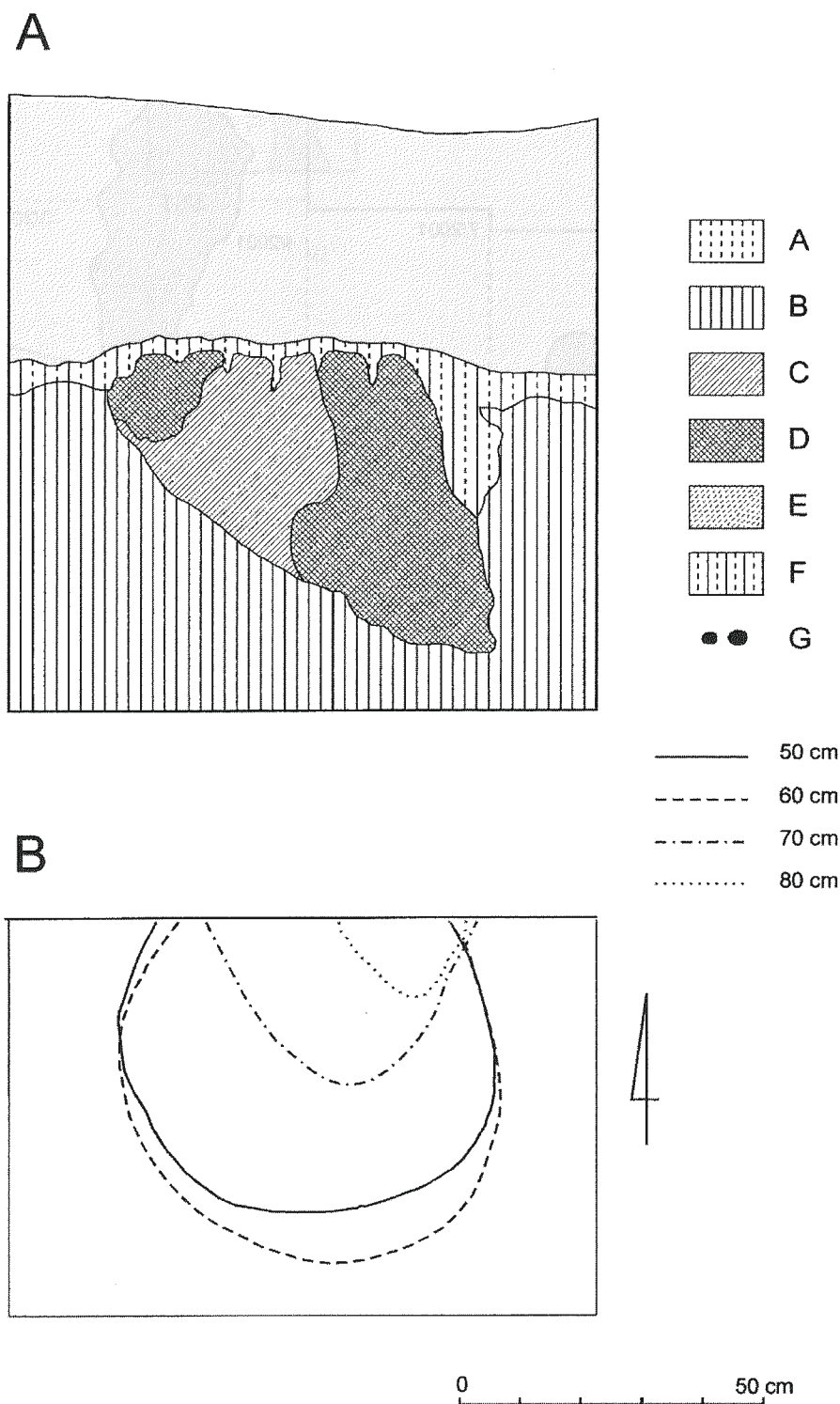
Obiekty 7/2000 i 1/99 najprawdopodobniej nie są *stricto* pozostałościami działalności ludzkiej. Robocza hipoteza głosi, iż są to pozostałości koryt dawnych strumieni, które po wyschnięciu zostały wypełnione najpierw materiałem humusowym (organogenicznym), a potem także utworem lessowym. W wypełniskach tych obiektów znaleziono zaledwie kilkanaście fragmentów naczyń glinianych.

W trzech, niewielkich obiektach odkryto znaczną ilość bryłek polepy (o różnym stopniu przepalenia) oraz ewidentne ślady spalenizny (ceglaste zabarwienie, węgielki, popiół?). W obiekcie 4/99 (ryc. 9) występowały one tylko w południowej części, natomiast w obiekcie 1/2000 (ryc. 10) w partii stropowej, podobnie jak i w obiekcie 7/01. Wydaje się, że obiekt 1/2000 można z dużym prawdopodobieństwem zinterpretować jako pozostałość owalnego, nieckowatego paleniska, któremu towarzyszyła jakaś struktura gliniana lub wylepiona gliną. Obok wspomnianych cech świadczyć może o tym istnienie bardzo twardej, spieczonej warstewki gliny w spągu obiektu, którą dodatkowo wzmocniono poprzez wyłożenie jej ułankami ceramiki (ryc. 10: B – 1). Natomiast zinterpretowanie sytuacji zastanej w obiektach 4/99 i 7/01 nastręcza trudności. Sądząc po układzie polepy, spalenizny i po fakcie znajdowania w wypełnisku nieuszkodzonych i nieprzepalonych wyrobów obsydianowych, nie można

uznać tych struktur za pozostałości palenisk. Nasza hipoteza robocza zmierza raczej do uznania ich za ślady obsunięcia lub przewrócenia się do niewielkiej jamy jakiejś konstrukcji (ścianki, płotu?, sklepienia pieca kopułkowego?) wylepionej gliną. Wskazywać na to mógłby względnie regularny układ większości brył polepy, w trzech ukośnych w stosunku do powierzchni, mniej więcej równoległych ciągach, zarejestrowany w obiekcie 4/99 (ryc. 9: B).

Kolejną kategorię obiektów stanowią jamy będące, wedle wszelkiego prawdopodobieństwa, pozostałościami miejsc, w które wbite były słupy drewniane (czyli obiekty określane jako tzw. dolki postłupowe). Najbardziej ewidentnymi egzemplarzami są tu obiekty 3/2000 i 9/2000 (ryc. 5 i 6), a zapewne także 4/01 i 11/01. Przypuszczalnie istniał też taki obiekt w obrębie wykopu E. Generalnie mają one kształty koliste, jeśli idzie o rzuty poziome oraz stożkowate, w przypadku profili pionowych. Licząc od dzisiejszej powierzchni gruntu wkopywane były one do około 90/100 cm. Ich maksymalna średnica to około 50/60 cm. W ich wypełniskach nie znaleziono żadnych zabytków. Analizy mikromorfologiczne wykonane przez K. Fechnera z „Université Libre de Bruxelles” pozwoliły stwierdzić, iż partie graniczne tych obiektów były poddane ubijaniu. Potwierdzałoby to tezę, iż są to dolki postłupowe; ubijanie miało miejsce zapewne w trakcie wbijania słupów drewnianych.

Być może pozostałością płycej wbijanych słupów drewnianych były niewielkie, koliste przebarwienia, o znikomej

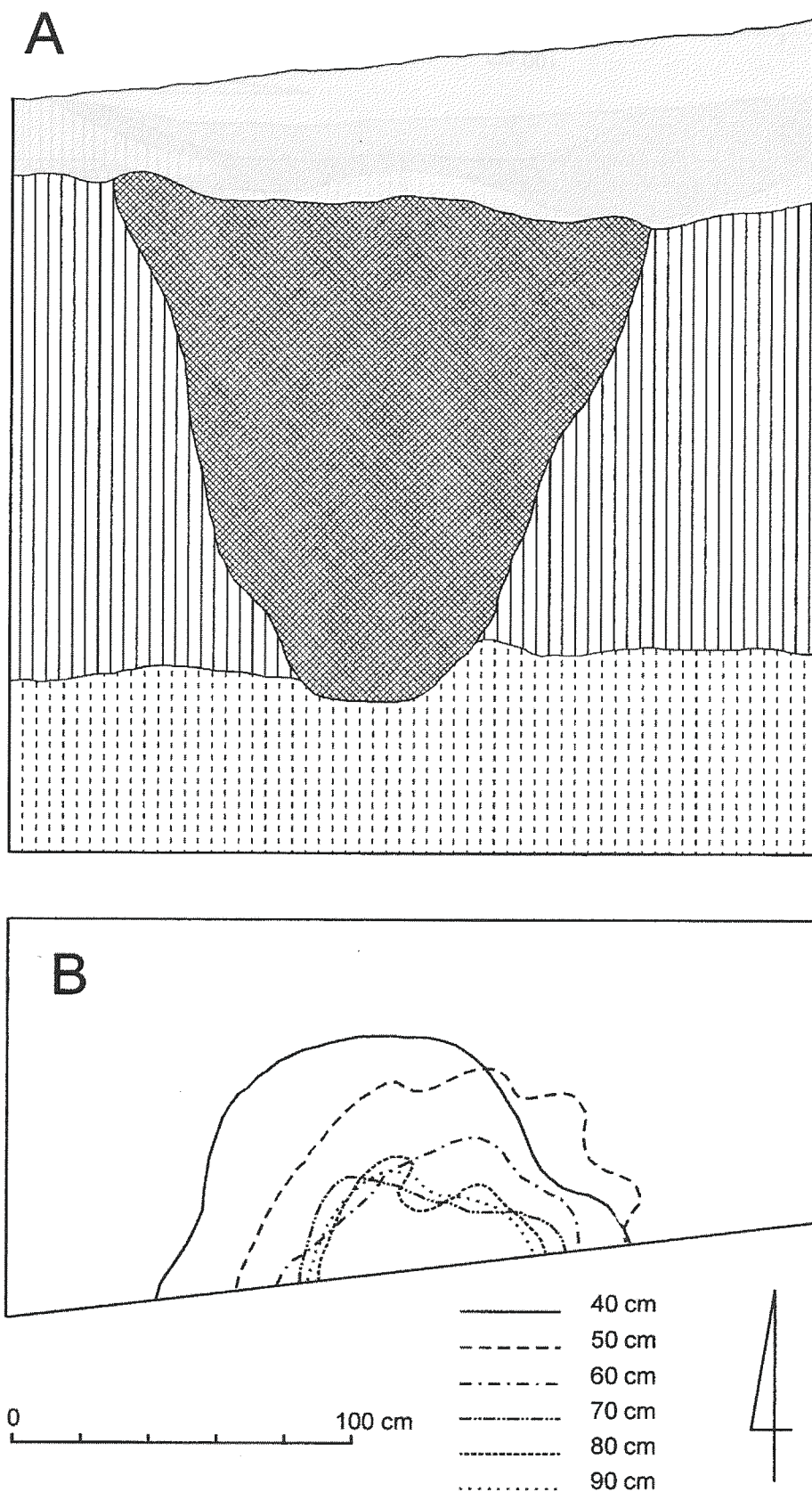

Ryc. 5. Moravany, okr. Michalovce. Objekt 3/2000. Profil partii środkowej (A) i zarysy poziome części badanej w sezonie 2001 (B).

A – jasnobrunatna warstwa gliniasta; B – ciemnobrunatna warstwa gliniasta; C – szaroczarny utwór gliniasty; D – intensywnie czarny (smolisty) utwór gliniasty; E – pomarańczowoszary utwór gliniasty, z węgielkami i popiołem (?); F – jasnożółty utwór lessowy; G – bryłki polepy

Abb. 5. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 3/2000. Profil des mittleren Teils (A) und Umriß des in der Saison 2001 erforschten Teils (B). A – hellbraune Lehmschicht; B – dunkelbraune Lehmschicht; C – grauschwarzes Lehmgebilde; D – intensiv schwarzes (rustschwarzes) Lehmgebilde; E – orangegraues Lehmgebilde, mit Holzkohlenstücken und Asche (?); F – hellgelbes Lößgebilde; G – Beklebungsklumpchen

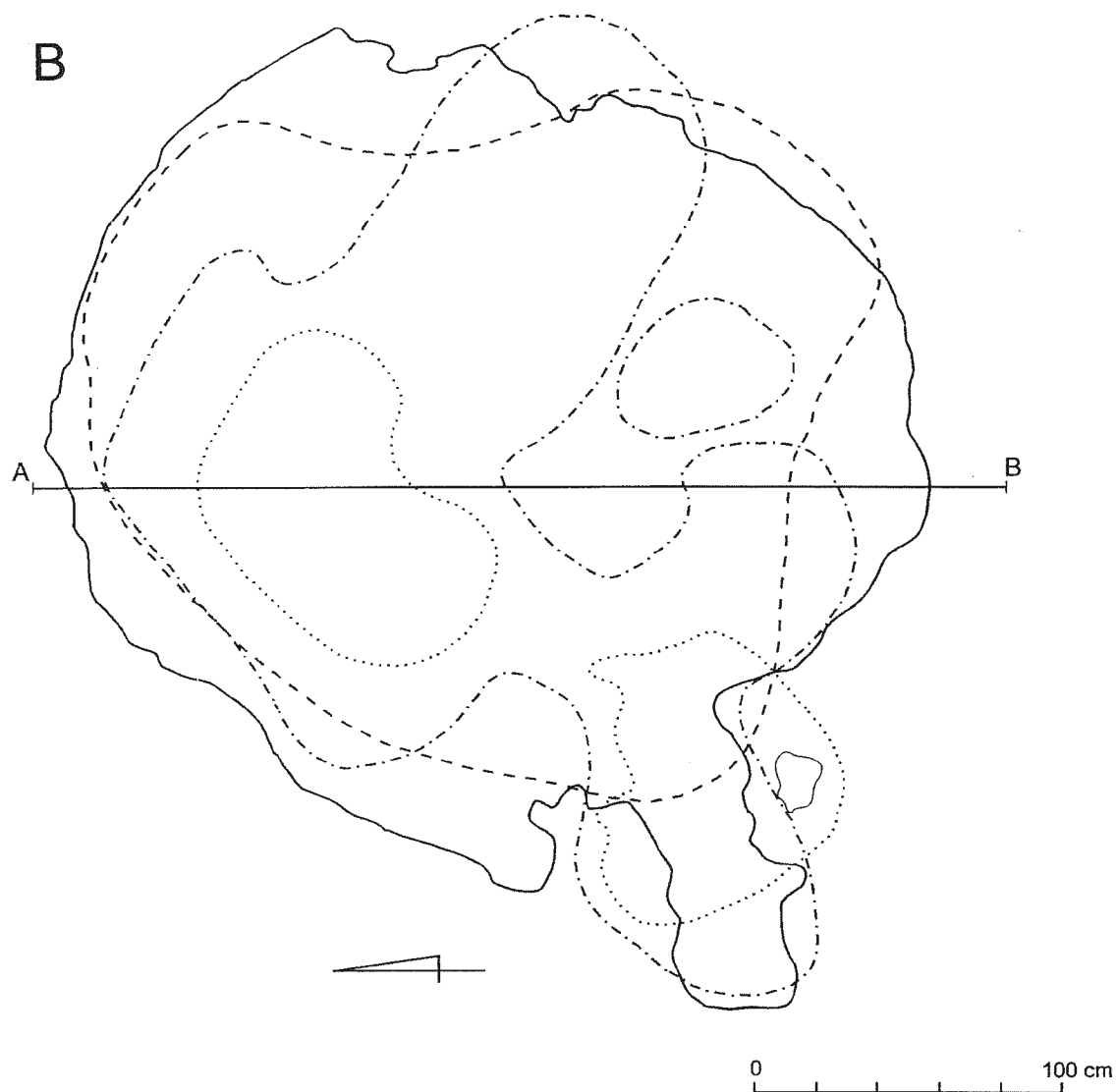
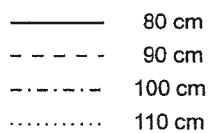
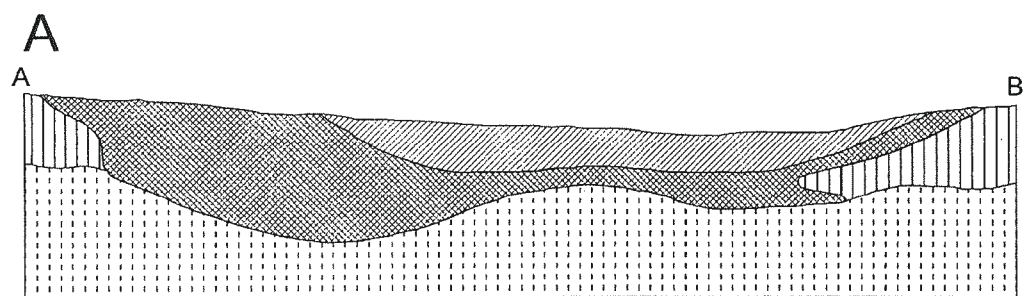
Рис. 5. Мораваны, окр. Михаловци. Объект 3/2000. Разрез центральной части (A) и план участка, исследованного в 2001 (B). A – светлоричневый глинистый слой; B – темнокоричневый глинистый слой; C – серо-черное глинистое образование; D – интенсивно черное (смолистое) глинистое образование; E – оранжево-серое глинистое образование с угольками и золой (?); F – светложелтое лессовое образование; G – куски обмазки

Ryc. 6. Moravany, okr. Michalovce. Obiekt 9/2000. Profil (A) i zarysy poziome części północnej (B). Oznaczenia utworów geologicznych i antropogenicznych jak na ryc. 5

Abb. 6. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 9/2000. Profil (A) und Umriss des Nordteils (B). Markierungen der geologischen und antropogenen Gebilde wie auf der Abbildung 5

Рис. 6. Мораваны, окр. Михаловци. Объект 9/2000. Разрез (A) и план северного участка (B). Условные обозначения как на рис. 5

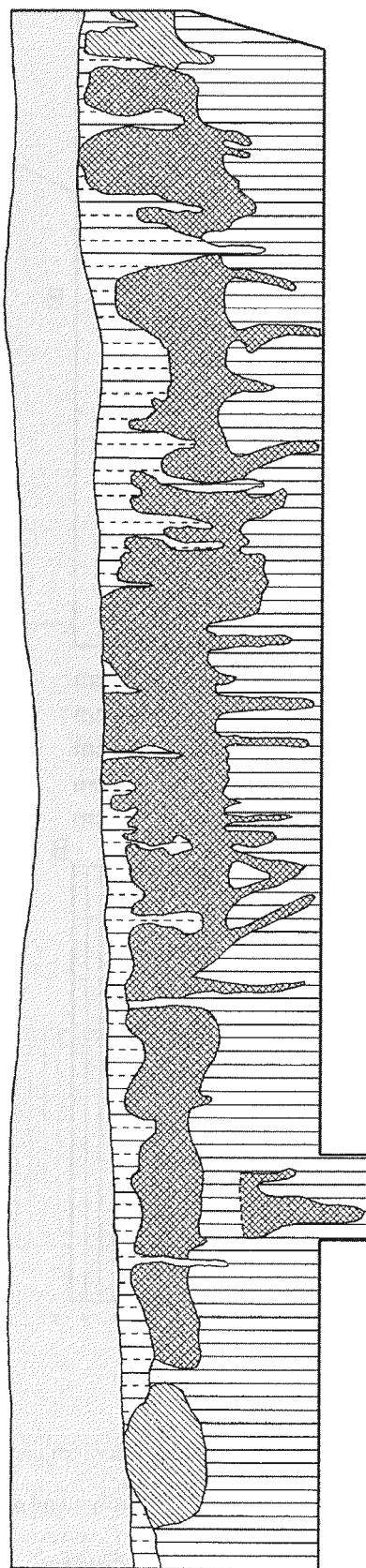

Ryc. 7. Moravany, okr. Michalovce. Objekt 2/99A. Profil (A) i zarysy poziome (B). Oznaczenia utworów geologicznych i antropogenicznych jak na ryc. 5

Abb. 7. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 2/99A. Profil (A) und Umriss (B). Markierungen der geologischen und antropogenen Gebilde wie auf der Abbildung 5

Рис. 7. Мораваны, окр. Михаловци. Объект 2/99А. Разрез (А) и план (В). Условные обозначения как на рис. 5

A

30 cm
35 cm
45 cm
55 cm
65 cm

B

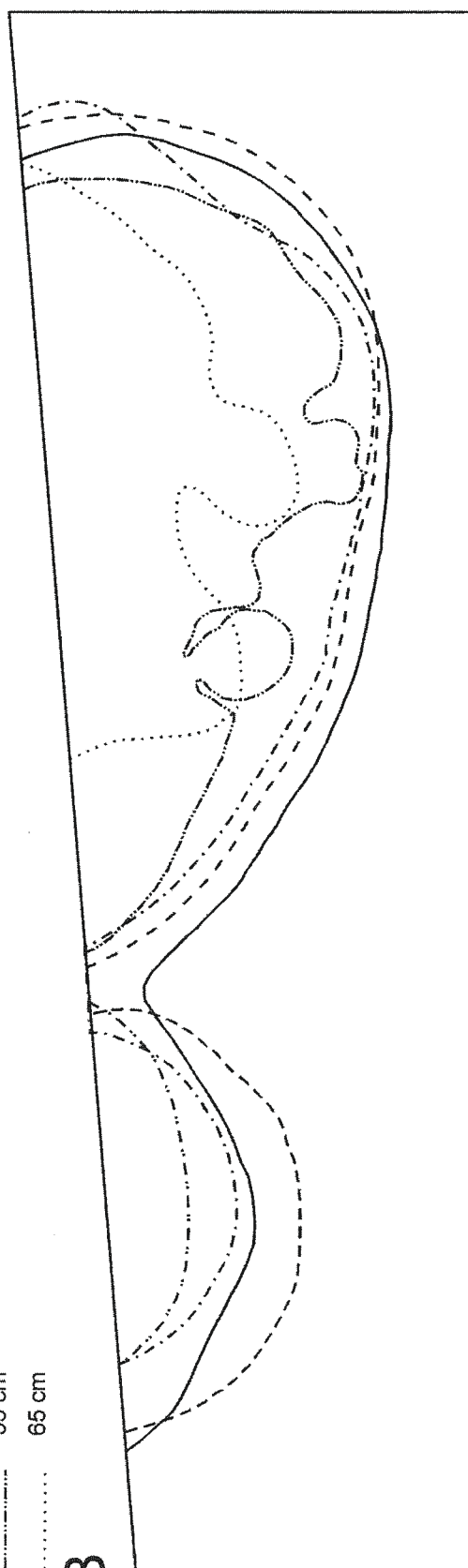

Рис. 8. Мораваны, окр. Михаловце. Объекты 2/2000 и 8/2000. Профиль (A) и зарисовка геологических и антропогенных объектов (B).
Abb. 8. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 2/2000 und 8/2000. Profil (A) und Umriss der geologischen und anthropogenen Gebilde wie auf der Abbildung 5
Рис. 8. Мораваны, окр. Михаловце. Объект 2/2000 и 8/2000. Разрез (A) и план северных участков (B). Условные обозначения как на рис. 5

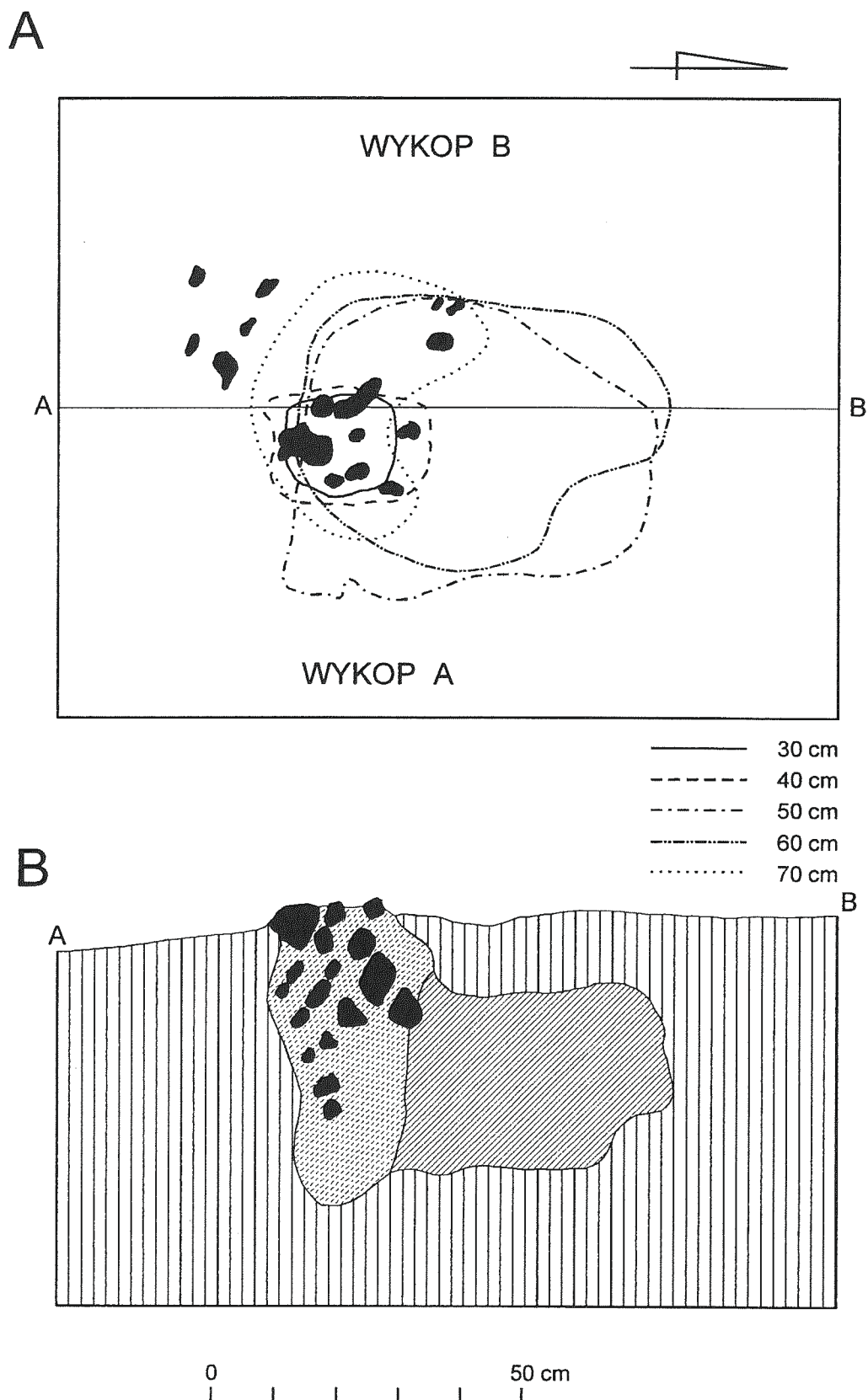
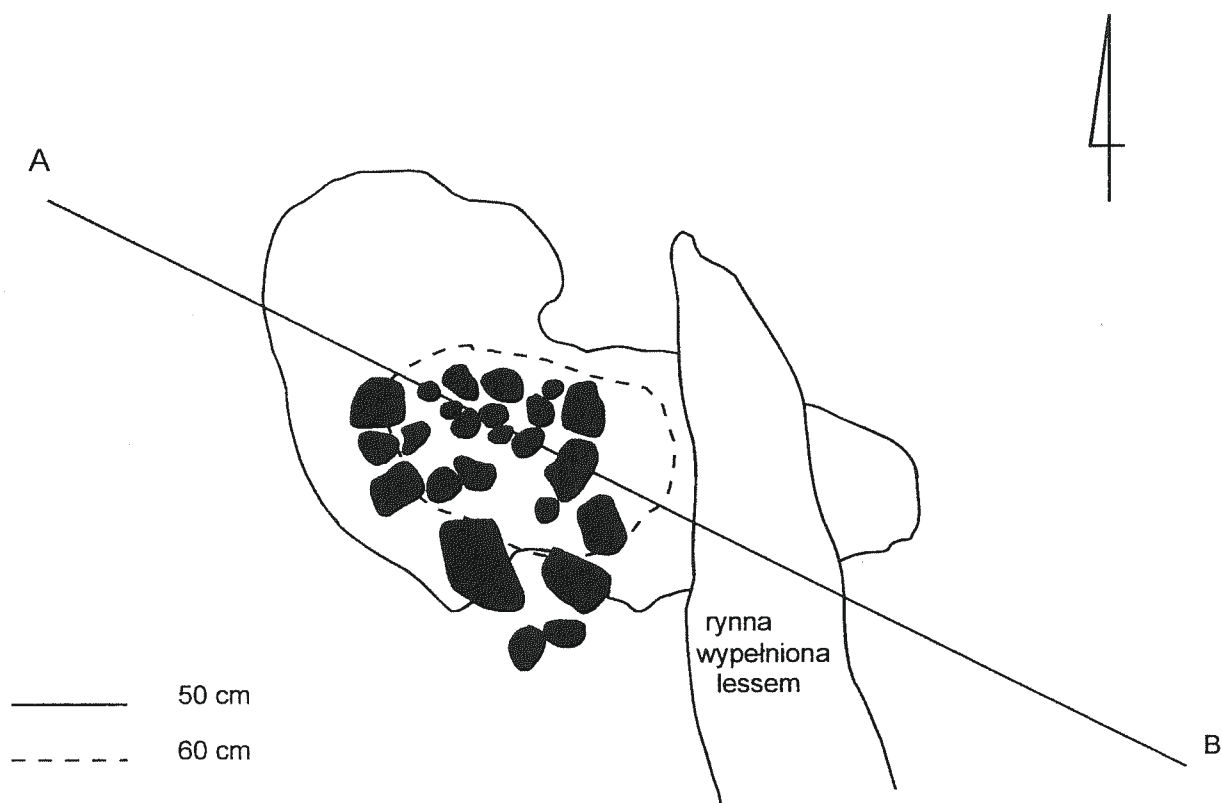

Рис. 9. Moravany, okr. Michalovce. Objekt 4/99. Zarysy poziome (A) i profil (B). Oznaczenia utworów geologicznych i antropogenicznych jak na rys. 5

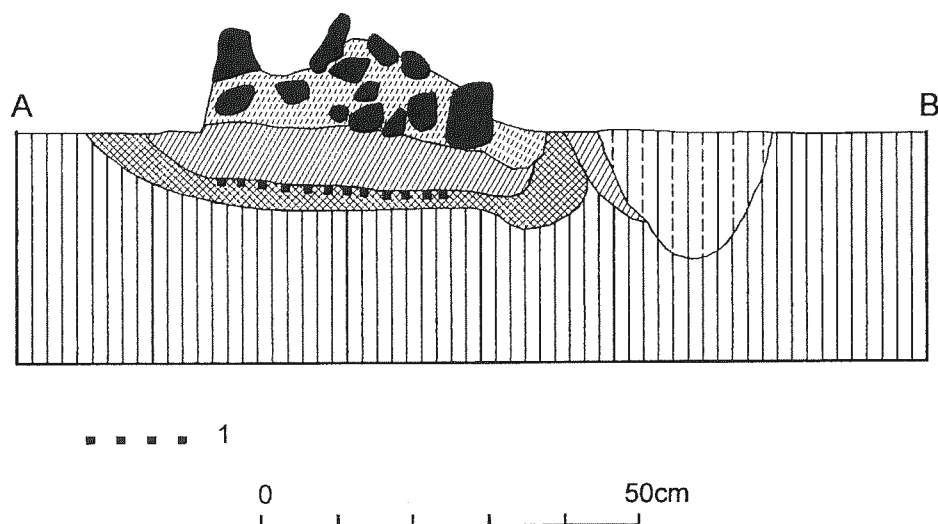
Abb. 9. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 4/99. Umrisse (A) und Profil (B). Markierungen der geologischen und antropogenen Gebilde wie auf der Abbildung 5

Рис. 9. Мораваны, окр. Михаловци. Объект 4/99. План (A) и разрез (B). Условные обозначения как на рис. 5

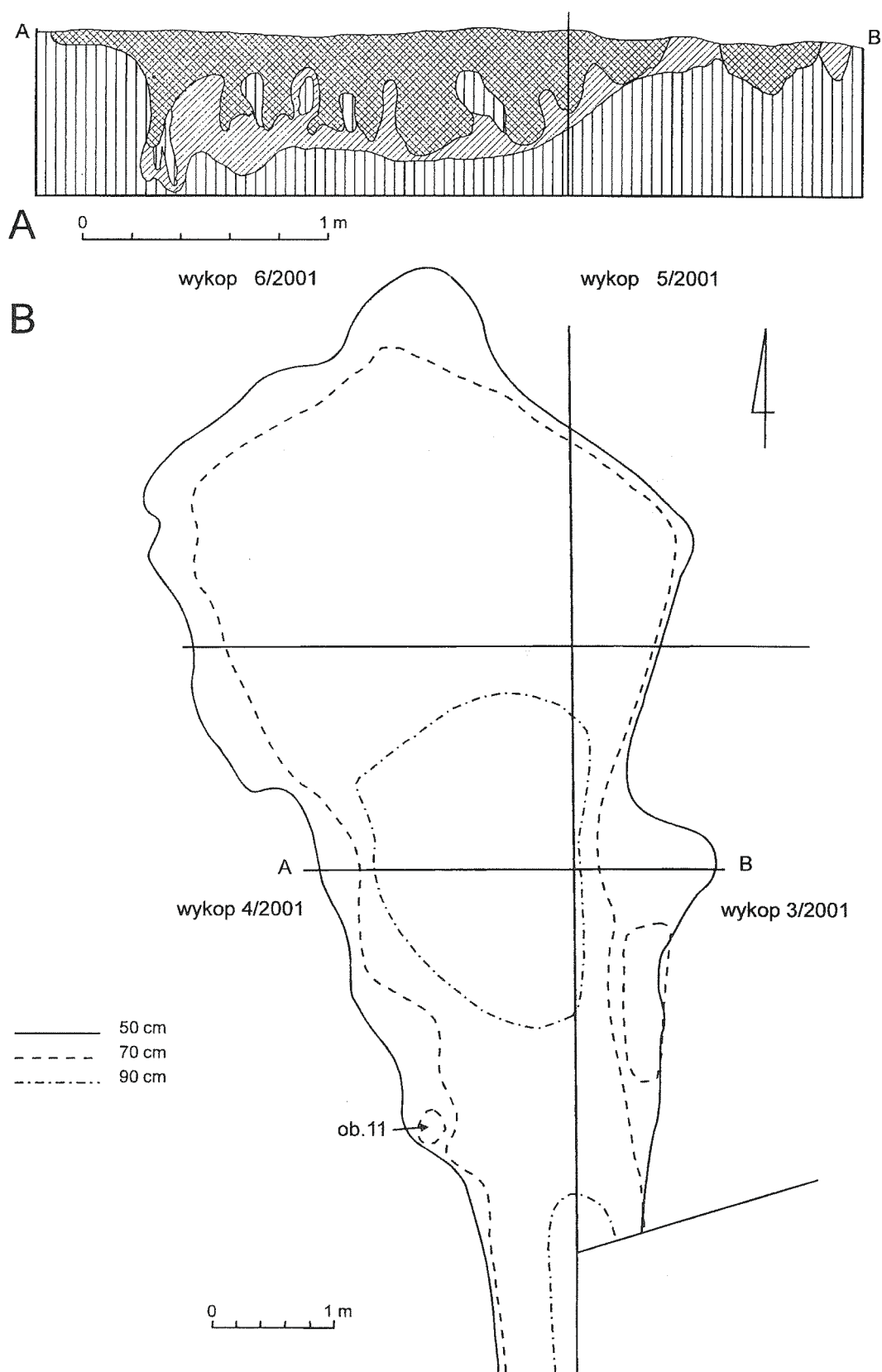
A

B

- Ryc. 10. Moravany, okr. Michalovce. Obiekt 1/2000. Zarysy poziome (A) i profil (B). Oznaczenia utworów geologicznych i antropogenicznych jak na ryc. 5; 1 – poziom skorup ceramicznych wyścielających dno paleniska (?)
- Abb. 10. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 1/2000. Umrisse (A) und Profil (B). Markierungen der geologischen und antropogenen Gebilde wie auf der Abbildung 5; 1 – Niveau der auf dem Boden der Feuerstelle liegenden keramischen Scherben (?)
- Рис. 10. Мораваны, окр. Михаловцы. Объект 1/2000. План (A) и разрез (B). Условные обозначения как на рис. 5; 1 – уровень керамических обломков, устилающих дно кострища (?)

Ryc. 11. Moravany, okr. Michalovce. Obiekt 3/01. Profil (A) i zarysy poziome (B). Oznaczenia utworów geologicznych i antropogenicznych jak na ryc. 5

Abb. 11. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 3/01. Profil (A) und Umrisse (B). Markierungen der geologischen und antropogenen Gebilde wie auf der Abbildung 5

Рис. 11. Мораваны, окр. Михаловци. Объект 3/01. Разрез (A) и план (B). Условные обозначения как на рис. 5

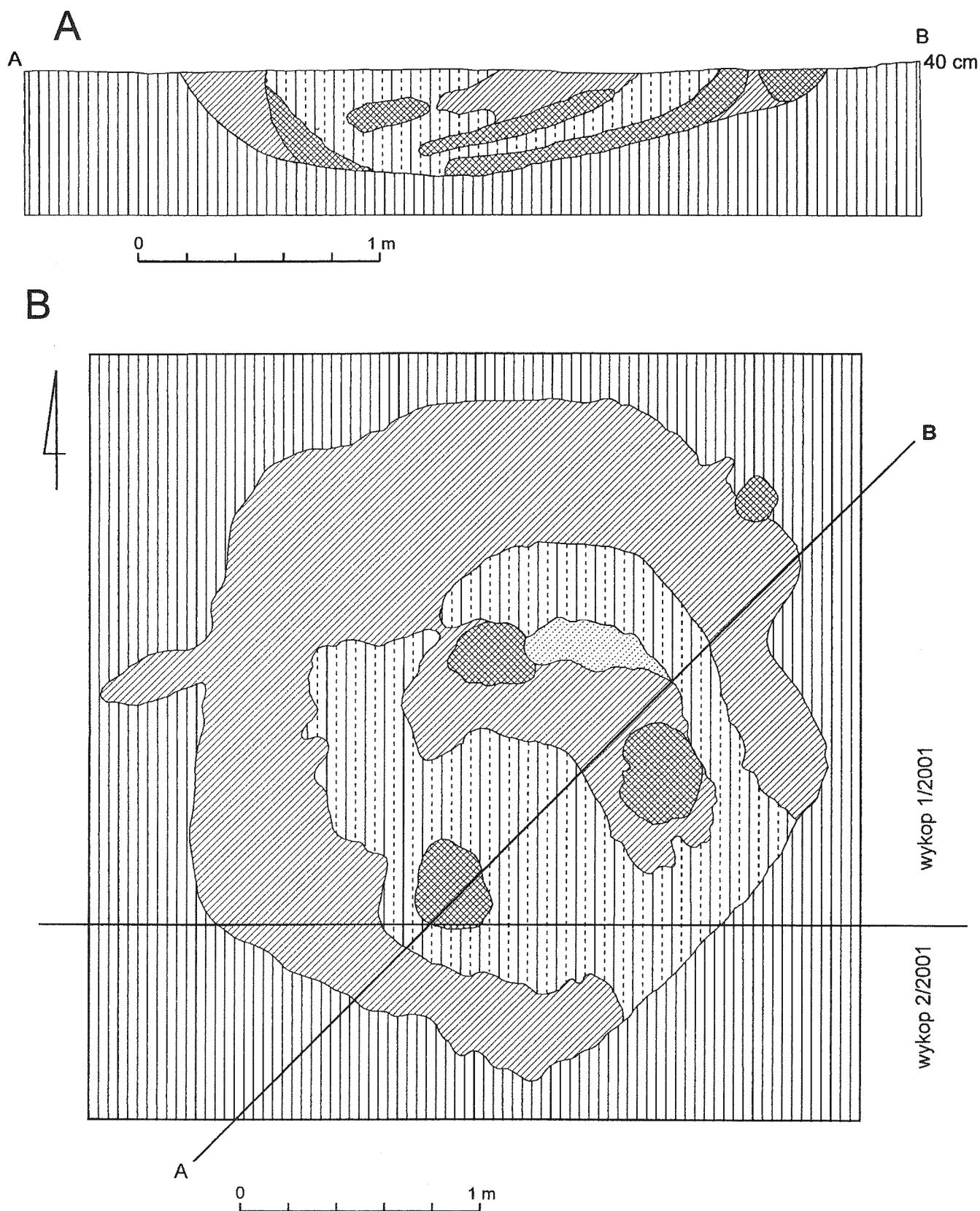
miąższości (10–15 cm), zarejestrowane na wykopie C (obiekty: 4, 5 i 6/2000). Uwzględniając nawet te ostatnie obiekty nie sposób niestety dopatrzeć się w układzie wszystkich dołków posłupowych jakiegos w miarę regularnego zarysu.

Wyjątkową strukturą, jeśli idzie o wielkość był obiekt 3/01 (ryc. 11). Przypuszczalnie jego kształt w rzucie poziomym zbliżony jest do nieregularnego trapezu. Przebadana dotąd jego partia miała długość około 900 cm; maksymalna szerokość w partii północnej wynosi około 400 cm. Szerokość ta zmniejsza się stopniowo przesuwając się ku południowi, do około 130 cm pod południowym profilem wykopów 3 i 4/2001. W przekroju obiekt ten ma kształt zbliżony do nieckowatego; sięga on na całości około 100 cm poniżej poziomu gruntu. W jednolitym, szaroczarnej wypełnisku znaleziono znaczną ilość fragmentów ceramiki, zabytków obsydianowych i bryłek polepy a także węgielków. Gęstość ich zalegania była jednak bardzo zróżnicowana. Ogromnym nasyceniem odznaczały się partie najbardziej południowe, tzn. przy południowych profilach wykopów 4/2001 i 3/2001; tutaj zresztą znaleziono wyjątkowo duże fragmenty ceramiki, pochodzące jak się wydaje z kilku naczyń. Ilość zabytków stopniowo malała ku północy. W partii obiektu położonej na wykopach 5 i 6/2001 znaleziona ich ilość była symboliczna. Interpretacja funkcjonalna obiektu tego rodzaju nastrocza oczywiste trudności. Ze względu na znaczne rozmiary teoretycznie możliwa do przyjęcia byłaby sugestia, iż mamy tu do czynienia z pozostałością półziemiankowego domostwa. Często można spotkać takie właśnie interpretacje odnośnie tego typu dużych, nieckowatych obiektów na osadach wschodniolinearnych (np. J. Makkay 1982; S. Šiška 1989: 42–46). W naszym przypadku na rzecz wspomnianej interpretacji przemawiałaby obecność dolka posłupowego (ob. 11) na skraju obiektu. Nie jest całkiem wykluczone, iż dolki takie rozmieszczone były wzdłuż krawędzi obiektu także w innych miejscach. Nie sposób bowiem nie zauważyć pewnych regularnie pojawiających się wypukłości w obrysie obiektu. Mogą one właśnie być pozostałościami takich dołków. Wysłnięte przypuszczenie czyniłoby hipotezę o obiekcie 3/01 jako o reszcie półziemianki bardziej prawdopodobną. Jednakże zarys poziomy obiektu niezupełnie wskazywałby na ten charakter. Nie jest on regularny, np. owalny, czworokątny. Wątpliwości wywołuje zwłaszcza zwięźanie się obrysu obiektu w południowej jego części. Obiekt po prostu wydaje się za wąski jak na pozostałość chaty, choć oczywiście nie jest to argument bezdyskusyjny. Rzecz jasna wysunąć można jeszcze kilka innych hipotez. Naszym zdaniem wspomnieć należy o jednej. Obiekt 3 mógłby być pozostałością glinianki, tj. długiej, nieregularnej w kształcie jamy, która powstała w wyniku wybierania gliny do różnych celów, najpewniej do wylepiania ścian domostw. Ślady tego typu dość często znajdowane były na osadach KCWR, równolegle wzdłuż ścian tzw. długich domów (np. Milisauskas 1986). Tzn. z racji znajdowania tam śladów długich domów o konstrukcji słupowej, powyższa interpretacja dużych obiektów nieckowatych nie budzi tu wątpliwości. Zatem i w Moravanach można by się spodziewać odkrycia śladów jakichś domostw po obu stronach obiektu 3. Niczego takiego jednak nie znaleziono. Oczywiście znowu nie jest to argument bezdyskusyjny.

syjny. Np. ślady takich chat mogły zostać całkowicie usunięte przez procesy erozyjne.

Również nieco wyjątkową strukturą jest obiekt 1/01 (ryc. 12). Początkowo wydawało się, że będzie to zwykła kolista jama, o nieckowatym profilu. Jednakże już na poziomie 40 cm okazało się, iż ma on niejednorodną strukturę, co wynika z faktu, iż ostateczna postać to efekt wielofazowości jego kształtowania się. Pierwszą fazą było wykopanie nieckowatej jamy, która albo w trakcie istnienia osady neolitycznej (co jest bardziej prawdopodobne) albo później ulegała procesowi wypełniania przez osad o charakterze antropogenicznym, zalegający w otoczeniu obiektu. Pozostałością tego jest, w rzucie poziomym, zewnętrzny „pas” szaroczarnej, gliniastej ziemi (ryc. 12 – C), natomiast w rzucie pionowym warstewki szaroczarne (ryc. 12 – C) i czarne (ryc. 12 – D), które tworzą zewnętrzne i spągowe partie obiektu. Najprawdopodobniej jama uległa całkowitemu zapłynięciu i całkowicie była wypełniona wspomnianymi szaroczarnymi i czarnymi utworami. Ciekawą kwestią jest całkowity brak materiałów zabytkowych w tych utworach. Wygląda na to, iż utwory te, powstające i zalegające *in situ* w otoczeniu jamy nie zawierały „zwykajowych” szczątków skorup, drobnych odpadków obsydianowych, itp. Być może ten rejon osady był, po prostu, celowo chroniony przed wyrzucaniem śmieci tego rodzaju. Następnie, prawie dokładnie w środku tego wypełnionego już obiektu, wykonano nieckowaty wkop. Jego funkcja jest dla nas niejasna. Może chodziło tu o operację związaną z wbiciem trzech słupów. Koliste ślady, które są widoczne w obrębie tego późniejszego wkopu mogłyby uchodzić za ich pozostałości. Są one jednak bardzo niewyraźne; o ile są widoczne na poziomie 40 cm to w profilach ich zarysy są prawie niemożliwe do wydzielenia (stąd brak takiego zarysu na profilu – ryc. 12: A). W każdym razie ten drugi wkop także zaczął ulegać wypełnianiu, w wyniku naturalnych procesów stokowych. Tym razem jednak wypełniony został utworem pylastym, lessowatym (ryc. 12 – F), przemierzonym z utworem antropogenicznym (ryc. 12 – C i D). Ten ostatni zalegał zapewne w otoczeniu obiektu w wyniku wyrzucenia go tam przy wykopywaniu wspomnianego, drugiego z kolei nieckowatego wkopu. Jak już wspomniano, rzeczony utwór pylasty został zlokalizowany gdzieś także w innych partiach osady, tuż poniżej warstwy ornej, natomiast powyżej obiektów kultury wschodniej ceramiki linearnej. Wynika z tego, iż jego spłukiwanie i osadzanie się musiało mieć miejsce już po okresie istnienia osady, ale jeszcze w warunkach odlesionego krajobrazu (inaczej proces ten nie mógłby mieć w ogóle miejsca). Ponieważ nie znaleziono, jak dotąd, jakichkolwiek materiałów późniejszych od wczesnego neolitu, można wysunąć przypuszczenie, iż proces ten mógł przebiegać w czasie bezpośrednio po opuszczeniu osady. Reasumując, pozostałością tego etapu budowy obiektu 1/01 jest utwór pylasty, zalegający w centrum obiektu, z gliniastymi przekładkami o barwie szaroczarnej (C) i intensywnie czarnej (D). Budują one generalnie wnętrze obiektu. Także one nie dostarczyły prawie w ogóle materiałów zabytkowych, za wyjątkiem kilku skorup i wyrobów z obsydianu.

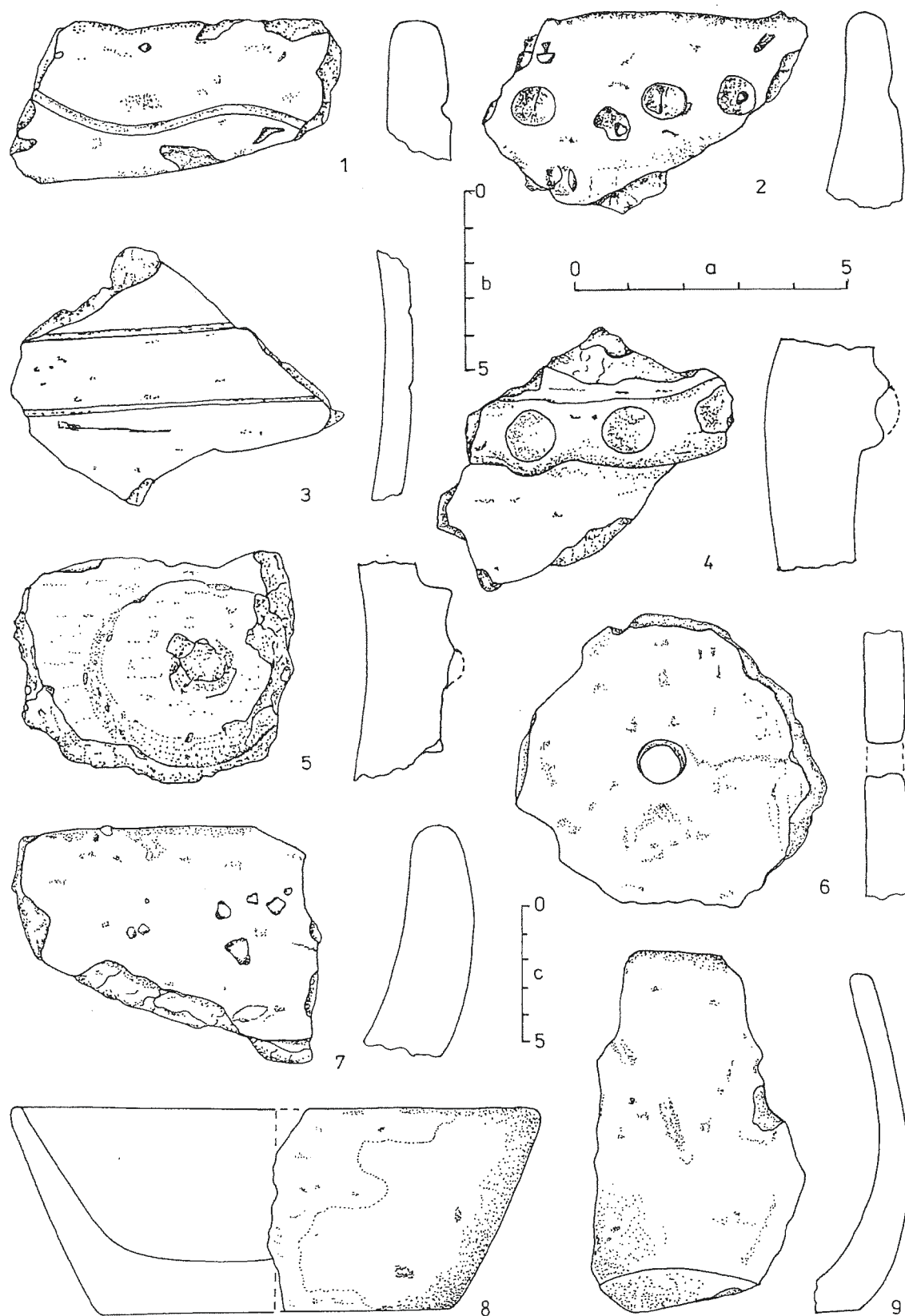
Na zakończenie powyższej części, traktującej o obiektach nieruchomych, należy naszym zdaniem podkreślić fakt,

Ryc. 12. Moravany, okr. Michalovce. Obiekt 1/01. Profil (A) i rzut poziomy na głębokości 40 cm (B). Oznaczenia utworów geologicznych i antropogenicznych jak na rys. 5

Abb. 12. Moravany, Kreis Michalovce. Objekt 1/01. Profil (A) und Grundriß in der Tiefe 40 cm (B). Markierungen der geologischen und antropogenen Gebilde wie auf der Abbildung 5

Рис. 12. Мораваны, окр. Михаловци. Объект 1/01. Разрез (A) и план на гл. 40 см (B). Условные обозначения как на рис. 5

Tabl. I. Moravany, okr. Michalovce. Wybór fragmentów naczyń glinianych. 1, 3-5 – ob. 1/1998; 2, 7-9 – ob. 3/01; 6 – ob. 2/01. Skala: a – 1-3, 6, 7, 9; b – 4, 5; c – 8

Taf. I. Moravany, Kreis Michalovce. Auswahl der Tongefässenfragmente. 1, 3-5 – Objekt 1/1998; 2, 7-9 – Objekt 3/01; 6 – Objekt 2/01. Skale: a – 1-3, 6, 7, 9; b – 4, 5; c – 8

Табл. I. Мораваны, окр. Михаловци. Выборка фрагментов глиняных сосудов. 1, 3-5 – об. 1/1998; 2, 7-9 – об. 3/01; 6 – об. 2/01; масштаб: a – 1-3, 6, 7, 9; b – 4, 5; c – 8

iz obiekty te nie przecinają się, tzn. nie ma wyraźnych przy-
padków tzw. stratygrafii horyzontalnej. Oprócz sytuacji za-
obserwowanej w obiekcie 1/01, wyjątki od tej reguły to
obiekty 2/2000 i 8/2000 oraz 2/01 i 10/01. Ale i one przeci-
niają się bardzo nieznacznie, samymi partiami skrajnymi.
Zatem „nasza” osada była zasadniczo jednofazowa, co na-
turalnie czyni ją dość cenną z punktu widzenia dokonywa-
nych wieloaspektowych analiz i rekonstrukcji prehistorycz-
nych.

Materiał ceramiczny, pozyskany w dotychczasowych se-
zonach badawczych, obejmuje blisko 4000 skorup naczyń
glinianych i kilkadziesiąt zabytków glinianych innego rodza-
ju. Większość (około 75%) fragmentów naczyń glinianych
pochodzi z kilku zaledwie obiektów, a mianowicie: 2/99A,
3/01, 2/01 i 10/01. W pozostałych obiektach znajdowano
skromne ilości ułamków ceramiki (od kilku do kilkudziesię-
ciu sztuk); ponadto spoza obiektów pochodzi około 50 frag-
mentów ceramiki naczyniowej. Jakkolwiek nie zachowało się
w całości ani jedno naczynie, to jednak stopień rozdrobnienia
nie jest przesadnie duży. Co za tym idzie wskaźnik repre-
zentatywności podstawowych cech naczyń glinianych należy
ocenić jako stosunkowo wysoki. Możliwe jest zatem wzglę-
dnie dokładne odtworzenie morfologii i zdobnictwa inwenta-
rza naczyniowego.

W pozyskanej z dotąd przebadanych partii stanowiska
ceramice naczyniowej można wyróżnić siedem podstawo-
wych typów morfologicznych (M. Kaczanowska *et al.* 2001).

A – Misy na pustej nóżce

Na występowanie tego typu wskazują fragmenty pocho-
dzące z przejścia pustej nóżki we właściwą misę. Uchwycy-
one rozmiary (w tej części) najczęściej wahają się między 5
a 8 cm średnicy (tabl. II, 6; IV, 7, 9). Pomimo fragmentarycz-
nego stanu zachowania omawianych egzemplarzy, możemy
rozpoznać naczynia ze stożkową i lekko dzwonową nóż-
ką. Misy przypuszczalnie w większości charakteryzowały się
czworokątnym modelowaniem obrysu wylewu. Trzeba jed-
nak przyznać, iż fragmenty pochodzące z tej części omawia-
nych naczyń nie zawsze można odróżnić od podobnie mode-
lowanych mis (bez pustych nóżek) stożkowych lub głębo-
kich, baniastych. Bardzo zły stan zachowania powierzchni
naczyni cienkościennych (do których zalicza się ten typ) po-
woduje, iż niemożliwe jest odtworzenie zdobienia malowa-
nego, poza nielicznymi wyjątkami (tabl. IV, 5). Relatywnie
często występuje ornament cienkich linii rytych (tabl. III, 4),
w układach linearnych i meandrowych (tabl. III, 2, 6). Nie-
wykluczone, iż takie cienko ryte ornamenty były uzupełnia-
ne czarnym malowaniem (jest to wszak typowe dla tego eta-
pu rozwojowego kultury wschodniej ceramiki linearnej – np.
M. Vizdal 1997, ryc. 11: 1, 2, 3a, 3b), które jednak tutaj się
nie zachowało.

B – Misy stożkowe

Zidentyfikowane fragmenty tego typu naczyń generalnie
charakteryzują się czworokątnym modelowaniem obrysu
wylewu. Wylew kolisty posiadają jedynie najmniejsze
w omawianej grupie egzemplarze (M. Vizdal 1998, ryc. 4: 1).
Na podstawie zachowanych skorup można sądzić, iż naczy-
nia te odznaczały się dość dużym zróżnicowaniem, tak pod

względem wysokości jak i średnicy. Z powodu „agresyw-
nych” warunków glebowych przypuszczalnie występujące tu
czarne malowanie również nie zachowało się.

C – Głębokie misy baniaste

Materiał zaliczony do tej grupy naczyń pochodzi z na-
czyń różnej wielkości. Wylewy są także zasadniczo modelo-
wane czworokątnie, za wyjątkiem form najmniejszych. Misy
takie były łagodnie profilowane; zaokrąglenie w dolnej par-
tii naczynia akcentowane było guzkami plastycznymi (tabl.
II, 4), niekiedy poziomo przekłutymi (uważamy, iż termin
uszko byłby tu użyty niewłaściwie). Były one zdobione orna-
mentem rytym (tabl. I, 3); zachowały się także sporadyczne
ślady czarnego malowania.

D – Naczynia z kołnierzem

Do tej grupy zaliczamy małe naczynka z niskim kołnie-
rzem oraz baniaste wazy. Ich wspólną cechą jest czworokąt-
ny w rzucie poziomym brzusiec i cylindryczny kołnierz. Taki
kształt brzuśca uzyskiwano zapewne poprzez wypychanie
ścianek od wewnątrz. Partie wydęte w ten sposób podkreślo-
ne są dodatkowo płaskimi guzkami. Występują także tutaj
małe uszka kolankowate. Na powierzchniach naczyń zacho-
wały się bardzo niewyraźne resztki ornamentów malowanych
czarną farbą. Fragmenty jednego małego naczynia są niety-
powo zdobione ornamentem rytym (tabl. III, 1). Z dużego na-
czynia wazowatego pochodzą fragmenty z doskonale zacho-
wanym zdobieniem czarno malowanym, w postaci szerokich,
łukowatych pasów i cienkich, równoległe biegnących linii
(tabl. III, 3). Naczynie to zostało wykonane z gliny prawie
bez domieszki, co jest wyjątkowe w Morawanach. Wręcz
można hipotetycznie mówić o imporcie.

E – Garnki i naczynia garnkowe

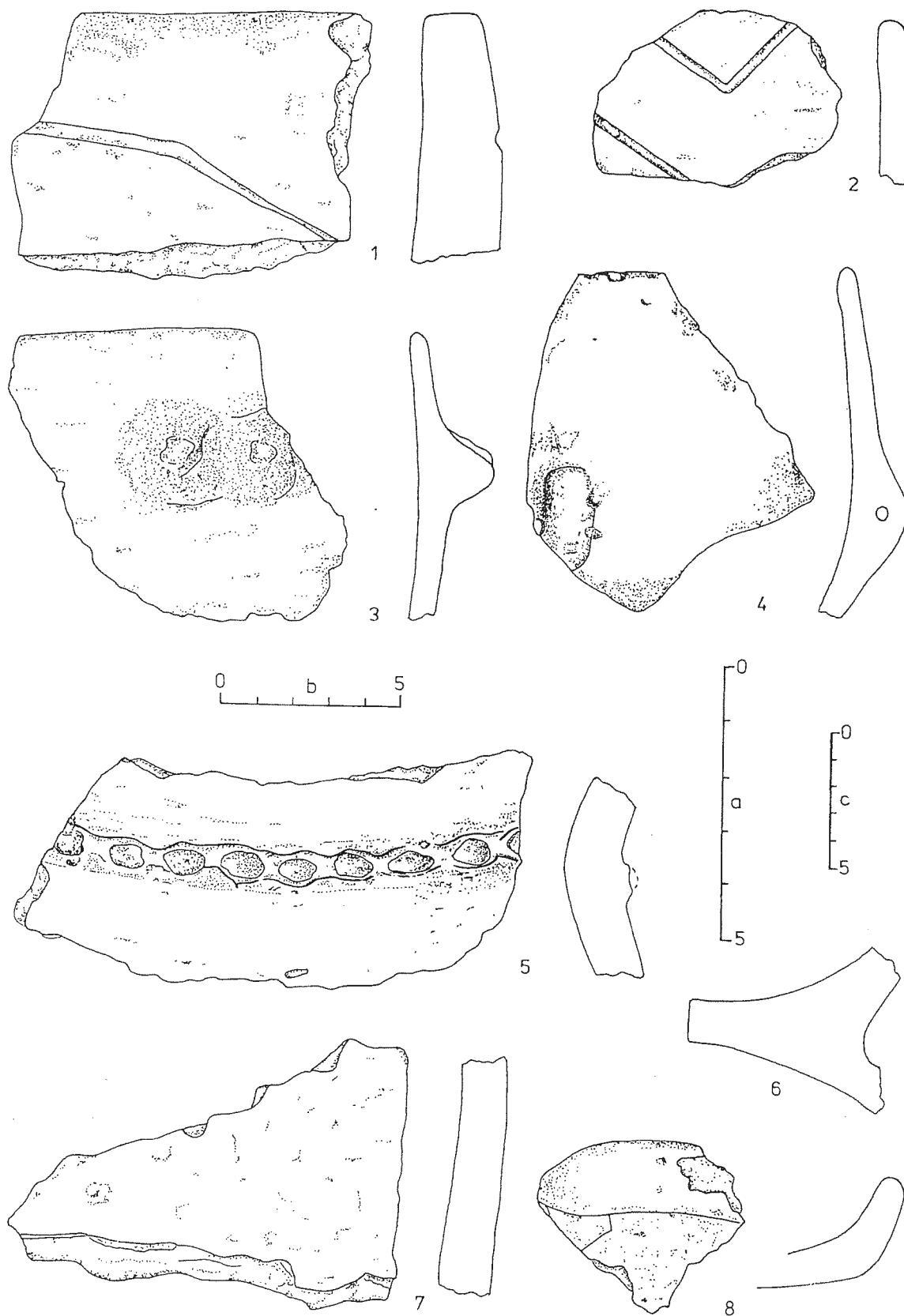
Do tej grupy zaliczono skorupy średnio- i grubościennie
pochodzące z beczułkowatych naczyń, wyróżniające się bar-
dzo dużą ilością mineralnej i organicznej domieszki schu-
dzającej. Znalezione zostały one w obiektach 1/1998 (w ob-
rębie wykopu G), 2/99A, 3/01 i 2/01. Powszechnie występu-
je tu zdobienie wykonane za pomocą odciskania (tabl. I, 2;
IV, 6), względnie kombinacji odciskania i rycia (tabl. I, 1; IV, 4).
Pojawiają się również często ukośne, krótkie linie ryte (tabl.
IV, 3). Ponadto, na naczyniach tego rodzaju, praktycznie
w każdym przypadku spotykamy w górnej partii naczynia
zdwojone guzki plastyczne (tabl. II, 3).

F – Naczynia zasobowe

W obiektach 1/1998 i 3/01 znalezione zostały grubo-
ścienne skorupy pochodzące z naczyń o charakterze zasobo-
wym. Do tej grupy należą fragmenty z listwami plastycznymi,
zdobionymi kolistymi lub owalnymi odciskami (tabl. I, 4;
II, 5), a także zdobione tylko odciskami palcowymi (tabl. IV, 8).
Na omawianej ceramice z obiektu 1/1998 występują płaskie,
koliste guzy plastyczne, z dodatkowym, małym guzkiem po-
środku (tabl. I, 5). Powierzchnia tego rodzaju naczyń była
celowo chropowata, zapewne palcami (tabl. II, 7).

G – Niskie misy grubościennie (tzw. prażnice)

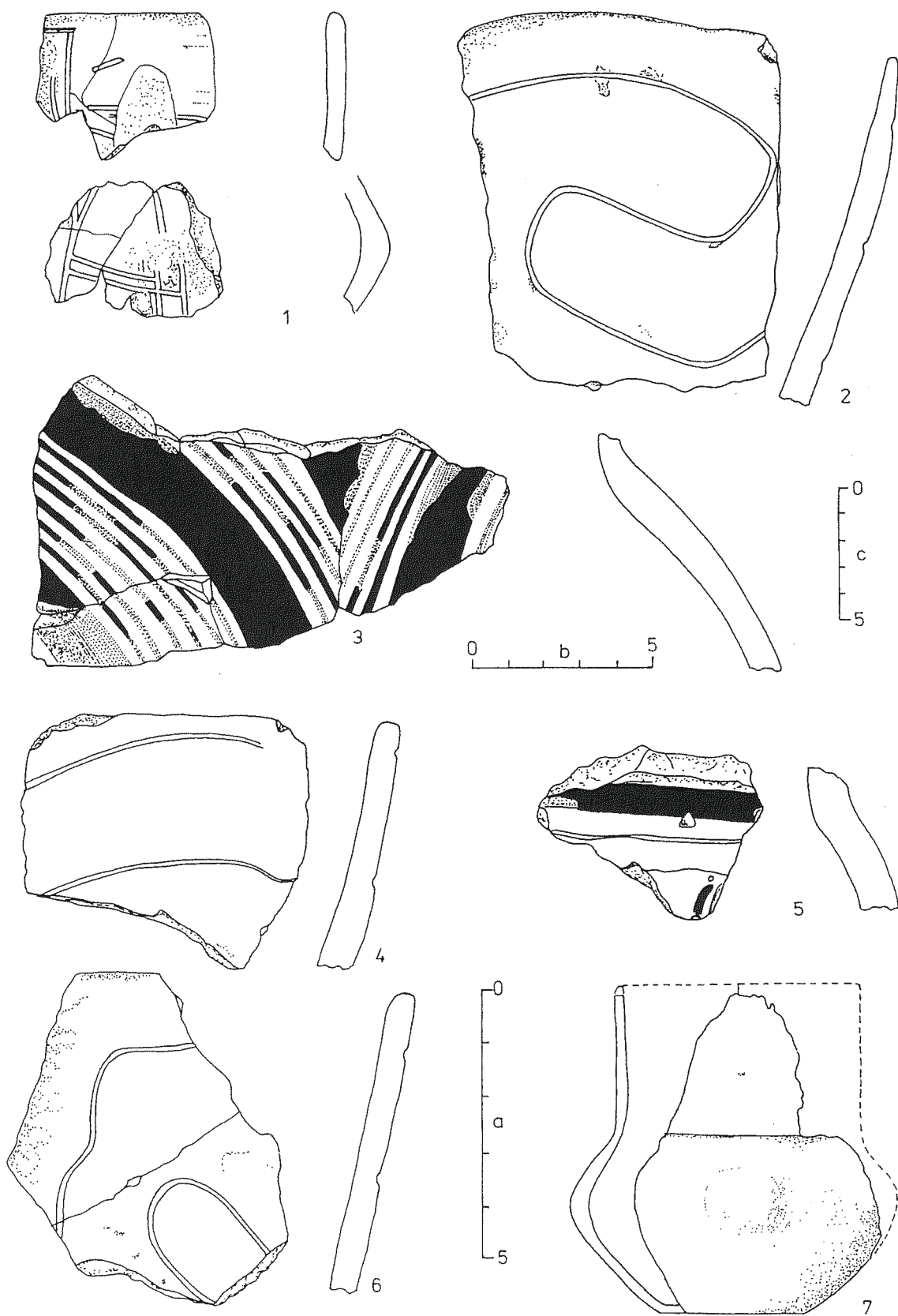
Wśród mis tego typu występują formy ze ściankami stoż-
kowatymi (tabl. I, 8) jak i lekko zaokrąglonymi (tabl. I, 7).

Tabl. II. Moravany, okr. Michalovce. Wybór fragmentów naczyń glinianych. 1 – ob. 2/01; 2, 3 – ob. 2/99A; 4, 6–8 – ob. 3/01; 5 – ob. 1/1998. Skala: a – 1, 4, 6, 8; b – 2, 3, 5; c – 7

Taf. II. Moravany, Kreis Michalovce. Auswahl der Tongefässenfragmente. 1 – Objekt 2/01; 2, 3 – Objekt 2/99A; 4, 6–8 – Objekt 3/01; 5 – Objekt 1/1998. Skale: a – 1, 4, 6, 8; b – 2, 3, 5; c – 7

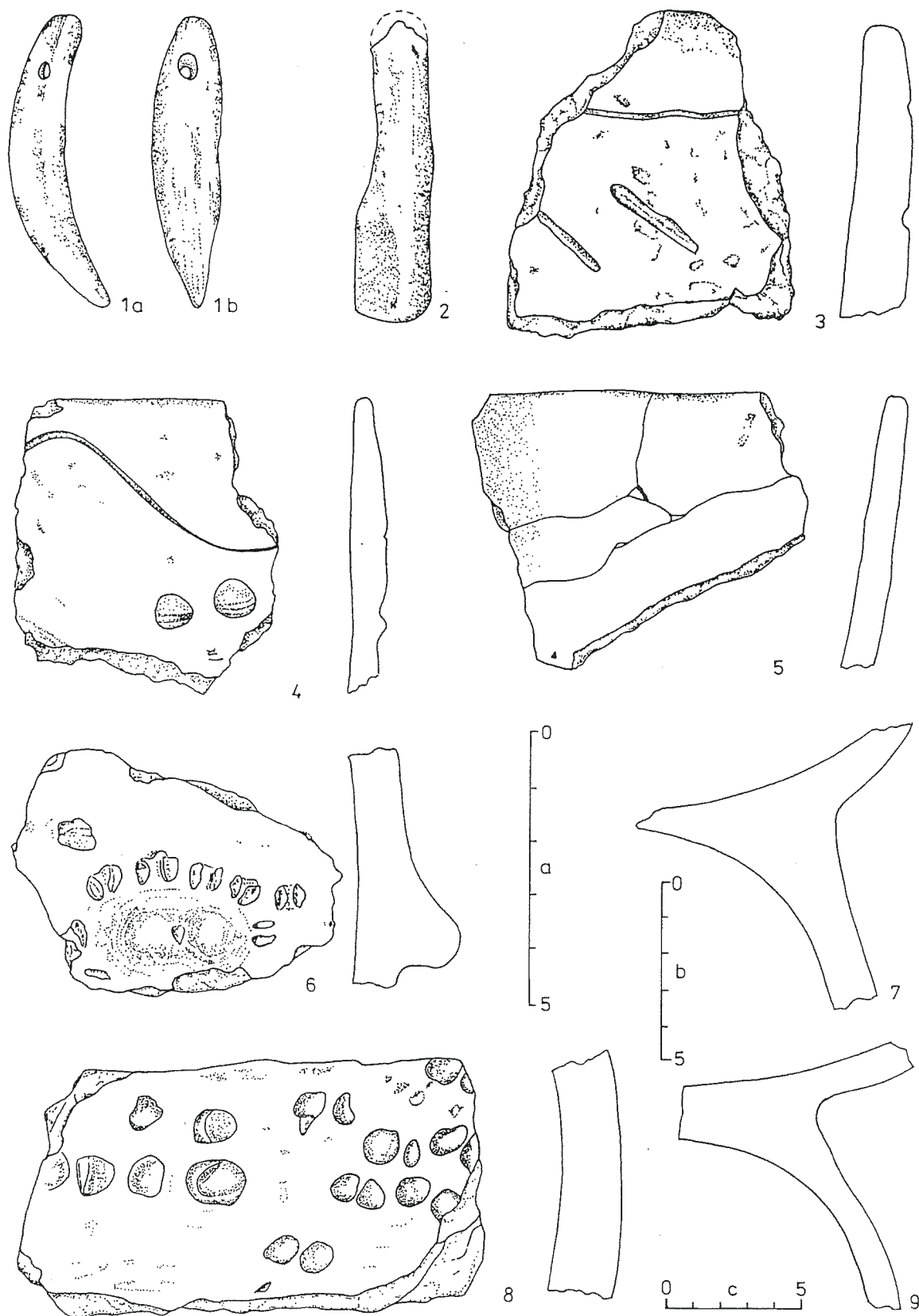
Табл. II. Мораваны, окр. Михаловци. Выборка фрагментов глиняных сосудов. 1 – об. 2/01; 2, 3 – об. 2/99A; 4, 6–8 – об. 3/01; 5 – об. 1/1998; масштаб: а – 1, 4, 6, 8; б – 2, 3, 5; с – 7

Tabl. III. Moravany, okr. Michalovce. Wybór fragmentów naczyń glinianych. 1, 3, 5 – ob. 3/01; 2, 4 – ob. 2/99A; 6, 7 – ob. 2/01. Skala: a – 1, 5, 6; b – 2, 4; c – 3, 7

Taf. III. Moravany, Kreis Michalovce. Auswahl der Tongefässenfragmente. 1, 3, 5 – Objekt 3/01; 2, 4 – Objekt 2/99A; 6, 7 – Objekt 2/01. Skale: a – 1, 5, 6; b – 2, 4; c – 3, 7

Табл. III. Мораваны, окр. Михаловци. Выборка фрагментов глиняных сосудов. 1, 3, 5 – об. 3/01; 2, 4 – об. 2/99A; 6, 7 – об. 2/01; масштаб: а – 1, 5, 6; b – 2, 4; c – 3, 7

Tabl. IV. Moravany, okr. Michalovce. Wybór fragmentów naczyń glinianych i innych zabytków glinianych. 1a, 1b, 2, 5, 8 – ob. 3/01; 3, 6 – ob. 1/1998; 4 – ob. 2/99A; 7, 9 – 2/01. Skala: a – 1a, 1b, 2, 7, 9; b – 3, 4, 6; c – 5, 8

Taf. IV. Moravany, Kreis Michalovce. Auswahl der Tongefässenfragmente und anderer Tonfunde. 1a, 1b, 2, 5, 8 – Objekt 3/01; 3, 6 – Objekt 1/1998; 4 – Objekt 2/99A; 7, 9 – 2/01. Skale: 1a, 1b, 2, 7, 9; b – 3, 4, 6; c – 5, 8

Табл. IV. Мораваны, окр. Михаловцы. Выборка фрагментов глиняных сосудов и иных глиняных находок. 1a, 1b, 2, 5, 8 – об. 3/01; 3, 6 – об. 1/1998; 4 – об. 2/99A; 7, 9 – 2/01; масштаб: а – 1a, 1b, 2, 7, 9; б – 3, 4, 6; с – 5, 8

Jeden fragment naczynia, który można zaliczyć do tej grupy pochodzi z miniaturowej miseczki (tabl. II, 8).

H – Drobne wyroby gliniane

Do grupy tej zaliczyliśmy głównie przedmioty o funkcji dekoratywnej, takie jak: gliniane zawieszki o kolistym, w przybliżeniu, kształcie (tabl. I, 6), ułamki glinianych naramienników, zawieszka w kształcie zęba (tabl. IV, 1 a–b), niewprawnie (?) uformowany przedmiot w kształcie pałeczki (?) (tabl. IV, 2).

Za cechę specyficzną ceramiki wczesnoneolitycznej z Moravan należy uznać zwyczaj używania jako domieszki schudzającej tłuczni kamiennego, często gruboziarnistego (tabl. I, 7). Jeśli chodzi o surowce kamienne używane w tym celu to udało się zidentyfikować kwarcyt, rogowiec menilityczny i prawdopodobnie obsydian. Jest to dość ciekawe, są to bowiem surowce, z których wyrabiano techniką łupania narzędzia kamienne, używane na osadzie. Domieszka tego typu występuje bez wyjątku (oprócz wspomnianego naczynia wazowatego z kołnierzem) w każdym pozyskanym fragmencie ceramiki, zarówno w ułamkach cienko- jak i grubociennych. Ponadto, w niektórych fragmentach ceramiki stwierdzono również obecność domieszki tłuczonych skorup oraz domieszki organicznej.

Analiza kolejnych elementów ceramiki naczyniowej z Moravan wskazuje, iż zaliczyć ją należy do wczesnego neolitu, a mówiąc konkretniej do wczesnego etapu kultury wschodniej ceramiki linearnej. Jak na razie, klasyczne metody analizy zabytków ceramicznych nie pozwalają na wydzielenie w obrębie tego inwentarza większej ilości faz rozwojowych niż jedna. Naturalnie, w znaleziskach ceramicznych możemy wskazać na egzemplarze o cechach bardziej archaicznych (zarówno w zakresie technologii, morfologii czy ornamentyki), jak i młodszych. W tej sytuacji istnieje ryzyko subiektywnego wyboru pewnych cech i przesadnego zaakcentowania (przeszacowania) cech uważanych za typowe dla tej czy innej grupy kulturowej. Naszym zamiarem nie jest zakwestionowanie dotychczasowej metodyki wydzielania jednostek kulturowych, ale wskazanie na regularnie przecięż występujące „wyjątki”, które nie korespondują z obowiązującym modelem. Reasumując, naszym zdaniem nie można wysunąć żadnych poważnych obiekcji przeciwko zaliczeniu ceramiki z Moravan do grupy Kopčany (AVK II), z możliwością wskazania na nieco wcześniejszą chronologię w jej obrębie, tzn. na tzw. fazę proto-Kopčany (AVK I-II) (M. Vizdal 1997, s. 44).

Przebadane obiekty nieruchome dostarczyły znacznej ilości wyrobów kamiennych, głównie obsydianowych (w sumie ponad 2000 sztuk). Surowiec ten, pochodzący z Wyżyny Zemplińskiej, był przynoszony w postaci surowych brył i obrabiany na miejscu. Reprezentowany jest także w znacznie mniejszym stopniu limnokwarcyt. Bardzo niewielka jest ilość surowców importowanych z północy. Chodzi tu przede wszystkim o radiolaryt i śladowe ilości krzemieni jurajskiego i czekoladowego (trapez – tabl. V, 3) z Polski południowej. Przemysł ma charakter wiórowy i wiórkowy. Wśród narzędzi retuszowanych dominują retuszowane lateralnie wióry (tabl. VI, 9–11) i wiórki (tabl. V, 8). Ponadto występują odłupki retuszowane, drapacze (tabl. VI, 5, 6, 8), półtylczaki (tabl. VI,

2) i przekłuwacze (tabl. VI, 3) jak również kilkanaście zbrojników mikrolitycznych, głównie trapezów (tabl. V, 3, 5–7).

Wyjątkową pozycję wśród obiektów, jeśli chodzi o ilość łupanych wyrobów kamiennych zajmuje obiekt 2/99A. Znalezione w jego obrębie około 1600 wyrobów tego rodzaju. Stąd oczywiście zespół ten jest najbardziej reprezentatywny dla całego stanowiska. Z tego powodu zostanie on opisany bardziej szczegółowo.

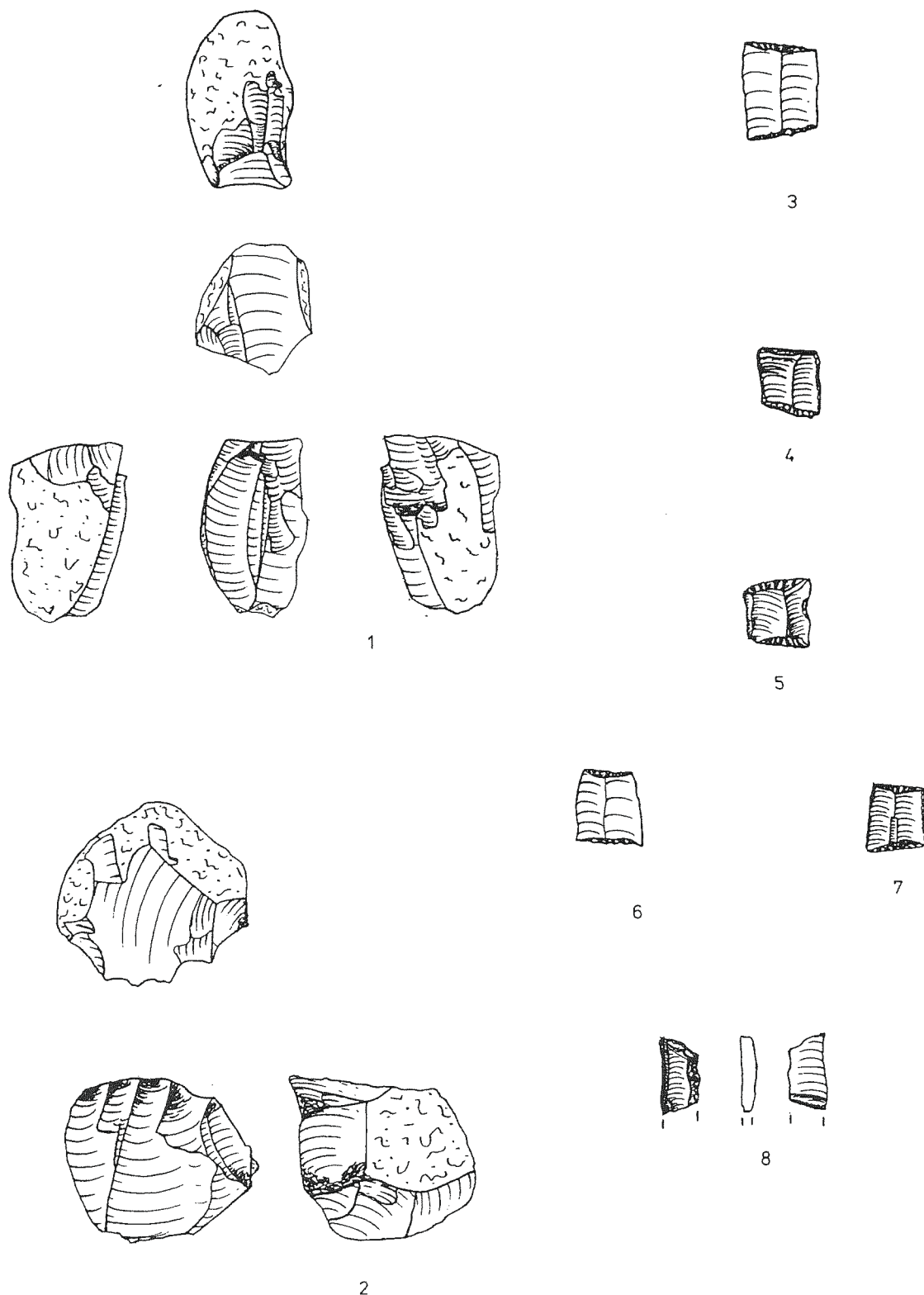
Dominującym surowcem jest tu obsydian (88,1%), który z całą pewnością obrabiany był na miejscu. Świadczy o tym wysoki wskaźnik odłupków (31,2%), obecność licznych łusek (34,7%), a przede wszystkim obecność surowych konkreji (3 sztuk) oraz rdzeni (2,9%). Wśród odłupków duża ilość to okazy degrosisażowe. Stwierdzona ilość narzędzi jest dość znaczna (8,8%). Zdecydowanie dominują wśród nich wióry z retuszami lateralnymi, półstromymi i/lub wnekowymi jednego lub dwóch boków (60,9% wszystkich narzędzi obsydianowych). Znacznie mniej jest odłupków retuszowanych (13,2%), drapaczy, półtylczaków, łuszczeni, wiertników. Na specjalną uwagę zasługuje grupa mikrolitów, reprezentowana przez 7 trapezów (w tym jeden retuszowany na trzech bokach), 1 romb retuszowany na 4 bokach (tabl. V, 4), rodzaj trójkątnego ostrza i tyłczak z załamanym tyłcem. Jeśli dodamy do tej grupy 3 wiórki typu Dufour okazuje się, że grupa mikrolitów jest wyjątkowo bogata w tym obiekcie, w porównaniu z innymi stanowiskami wschodniej ceramiki linearnej.

Obok wyrobów obsydianowych, w obiekcie 2/99A wystąpiły wyroby z limnokwarcytu (5,6%), w tym większość (3,4%) z limnokwarcytu typu Boldogkövaralja. Z surowca tego wykonywano stosunkowo dużo narzędzi wiórowych. Obrabiany on był, podobnie jak obsydian, na miejscu, w pełnym cyklu produkcyjnym. Z limnokwarcytu wykonywano drapacze (część z nich ma ślady wyświecenia w części przeciwległej do drapiska, co może wskazywać na ich używanie jako wkładek sierpowych przed retuszem drapiska), półtylczaki (w jednym wypadku kombinowany z drapaczem), wióry retuszowane, rylec, tyłczak, przekłuwacz mikrolityczny. Wióry z limnokwarcytu są szczególnie regularne i stosunkowo szerokie w porównaniu z obsydianowymi.

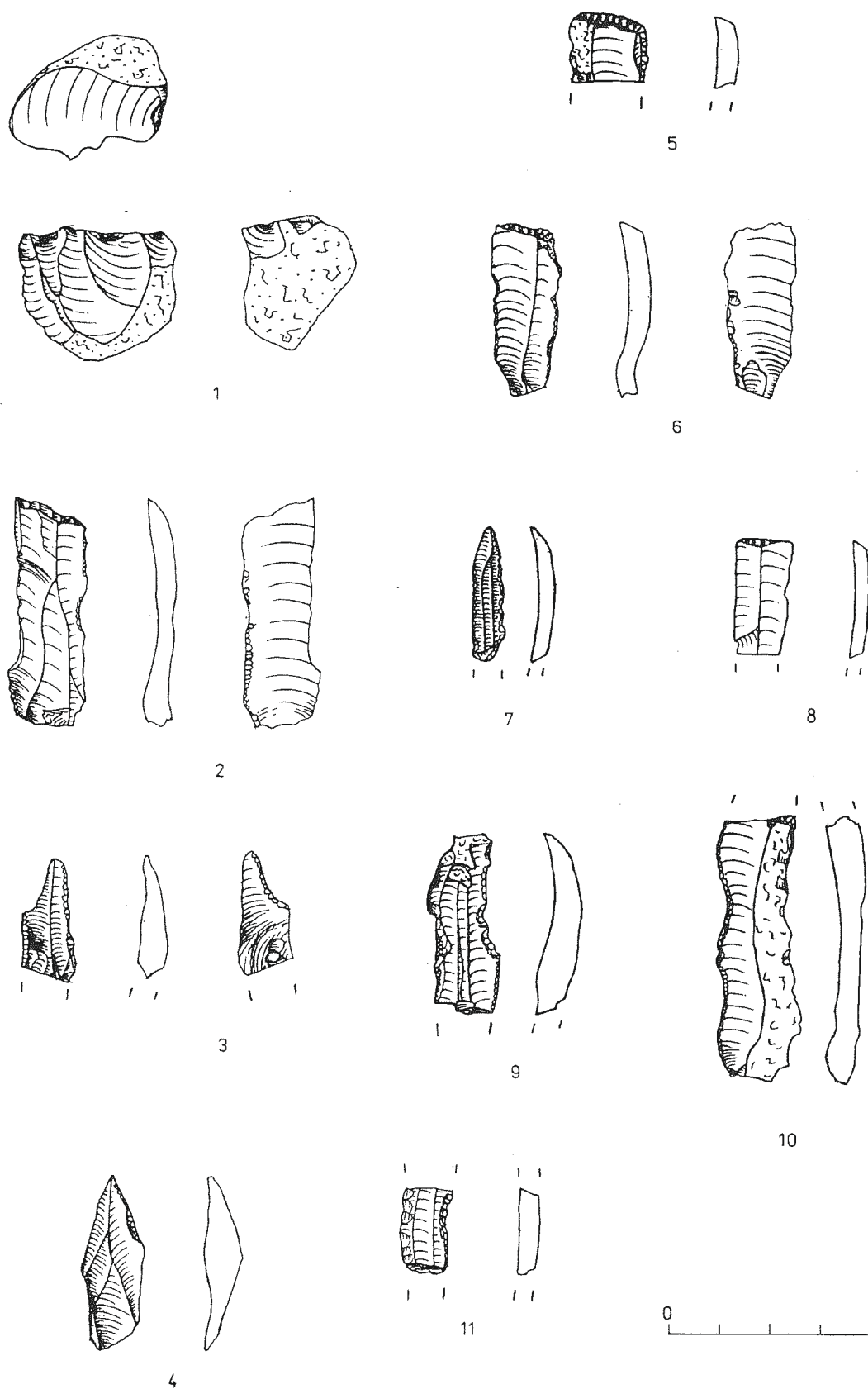
Radiolaryty karpackie (i być może inne) zajmują trzecią pozycję wśród surowców (3,1%). Obrabiano je na miejscu, choć rzadziej wyrabiano z nich narzędzia (drapacz, rylec, tyłczak z krawędzi sierpaka). Część radiolarytów była zbierana ze złóż aluwialnych.

Inne surowce występują pojedynczo (riolit, rogowiec menilityczny, opał, kwarcyt, kwarc).

Zawartość jamy 2A/99 wskazuje na to, iż mamy tu do czynienia z rodzajem przydomowej pracowni, w której obrabiano przynoszone w postaci surowych brył surowce kamienne, przede wszystkim obsydian, a w mniejszej ilości limnokwarcyt i radiolaryt. Obsydian pochodzi, jak wspomniano, prawdopodobnie ze złóż Wyżyny Zemplińskiej, limnokwarcyt z pogranicza węgiersko-słowackiego oraz z Gór Slanskich. Większość radiolarytów zbierano z aluwii Ondawy lub innych rzek. Struktura typologiczna narzędzi kamiennych nie odbiega od innych zespołów wczesnej ceramiki linearnej (J. K. Kozłowski 1989; M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski 1997). Na uwagę jednak zasługuje bogaty i zróżnicowany zestaw mikrolitów.

Tabl. V. Moravany, okr. Michalovce. Wybór zabytków obsydianowych (1, 2, 4-8) i wykonanych z krzemienia "czekoladowego" (3).
 1, 4, 5, 6, 7, 8 – ob. 2/99A; 2 – ob. 8/2000; 3 – ob. 2/2000
 Taf. V. Moravany, Kreis Michalovce. Auswahl der Obsidianfunde (1, 2, 4-8) und der aus dem schokoladenfarbigen Feuerstein hergestellten Funde (3). 1, 4, 5, 6, 7, b – Objekt 8/2000; 2 – Objekt 8/2000; 3 – Objekt 2/2000
 Табл. V. Мораваны, окр. Михаловци. Выборка обсидиановых находок (1, 2, 4-8) и изготовленных из шоколадного кремня (3). 1, 4, 5, 6, 7, 8 – об. 2/99A; 2 – об. 8/2000; 3 – об. 2/2000

Tabl. VI. Moravany, okr. Michalovce. Wybór zabytków obsydianowych. 1, 8 – ob. 4/99; 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 – ob. 2/99A
Taf. VI. Moravany, Kreis Michalovce. Auswahl der Obsidianfunde. 1, 8 – Objekt 4/9; 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 – Objekt 2/99A
Табл. VI. Мораваны, окр. Михаловцы. Выборка обсидиановых находок. 1, 8 – об. 4/99; 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 – об. 2/99A

Jak dotąd, udało się uzyskać z omawianego stanowiska w Moravanach 6 dat radiowęglowych². Przedstawiają się one następująco³.

- wykop D, gł. 110 cm: 19980±460 conv BP (Ki-9250),
1σ – ... (68.2%) 21226 BC
2σ – ... (95.4%) 20549 BC
- ob. 2/99A: gł. 96 cm: 11980±160 conv BP (Ki-9246),
1σ – 12350 BC (68.2%) 11600 BC
2σ – 13400 BC (95.4%) 12700 BC
- ob. 2/99A: gł. 107 cm: 8090±180 conv BP (Ki-9248),
1σ – 7350 BC (68.2%) 6700 BC
2σ – 7550 BC (95.4%) 6550 BC
- ob. 2/99A, gł. 84 cm: 6990±110 conv BP (Ki-9247),
1σ – 5990 BC (12.0%) 5940 BC, 5930 BC (56.2%) 5740 BC
2σ – 6060 BC (1.3%) 6040 BC, 6030 BC (94.1%) 5660 BC
- ob. 2/99B, gł. 67 cm: 6570±120 conv BP (Ki-9249),
1σ – 5630 BC (56.9%) 5460 BC, 5450 BC (11.3%) 5380 BC
2σ – 5720 BC (95.4%) 5310 BC
- ob. 2/2000, gł. 60 cm: 6250±300 conv BP (Ki-9251).
1σ – 5500 BC (68.2%) 4800 BC
2σ – 5800 BC (95.4%) 4400 BC

Wymagają one rzecz jasna pewnego komentarza. Na wstępie należy zauważyć, że wartość wszystkich próbek nie była zbyt wysoka; stąd stosunkowo duże odchylenia standardowe. Najstarsza data Ki-9250 odnosi się do warstwy węgielków, które jak wspomniano uprzednio występowały w glinach w obrębie stanowiska. Jak się wydaje, jest ona wiarygodna, tzn. przypada chyba jeszcze na początki II pleniglacjału albo i na okres jeszcze nieco wcześniejszy. Soczewkowate koncentracje węgielków,

² Datowania radiowęglowe zostały wykonane w Kijowskim Laboratorium Radiowęglowym, którego dyrektorowi dr. N. Kovaljuchowi serdecznie w tym miejscu dziękujemy. Pragniemy również wyrazić naszą wdzięczność Prof. Janowi Chochorowskiemu za organizacyjną i finansową pomoc w programie datowań radiowęglowych stanowiska w Moravanach, wykonywanym w Kijowie.

³ Kalibrację dat radiowęglowych wykonano używając programu OxCal 3.4.

z jednej z których pobrano niniejszą próbkę uznać należy za ślady pożarów, naturalnych lub antropogenicznych.

Daty Ki-9246 i Ki-9248 otrzymane dla próbek pobranych z wypełniska obiektu 2/99A są oczywiście zbyt wczesne. Naszym zdaniem taki wynik związany jest właśnie z istnieniem w obrębie stanowiska wkładek kopalnych węgielków z późnego pleistocenu. Prawdopodobnie w trakcie wykopywania obiektu 2/99A, czy też w trakcie jego użytkowania lub wreszcie w trakcie późniejszego zapelniania takie węgle dostały się do wypełniska. Pobrane próbki mogły zawierać albo wyłącznie węgle „późnopleistoceny” albo najpewniej skontaminowały się z węglami antropogenicznymi, „neolitycznymi”, czyniąc wiek tych ostatnich znacznie starszym.

Daty Ki-9247, Ki-9249 i Ki-9251 wydają się odnosić do osadnictwa neolitycznego na stanowisku. Pomimo ich dość znacznego rozrzutu, można sądzić, iż jest to zjawisko nieco pozorne. Jeśli uwzględnić przedziały odchyień standardowych to mają one jednak pewne okresy wspólne, tym bardziej, że ostatnia z wymienionych dat jest najprawdopodobniej nieco odmłodzona. Póbka ta zawierała bowiem nieco za małą ilość substancji organicznej. Generalnie zatem można by istnienie osady neolitycznej, w świetle powyższych dat umiejscawiać ok. 5600 cal BC. Jeśli natomiast jednak uznamy datę Ki-9247 za zbyt wczesną, to wtedy ogólne datowanie byłoby nieco młodsze, rzędu 5500/5400 cal BC.

Zatem, w ogólnych zarysach, potwierdza to chronologiczną pozycję osady neolitycznej, określoną na podstawie ceramiki.

W podsumowaniu należy z pewnym ubolewaniem stwierdzić, iż wyniki dotychczasowych kampanii wykopaliskowych nie pozwalają na przybliżone nawet określenie zasięgu osady. Nie jest możliwe określenie jej granicy z żadnego kierunku. Najwyraźniej pozostałości omawianej osady składają się ze stosunkowo odległych od siebie obiektów, które pokrywają bardzo duży obszar. A zatem kwestia rozwikłania tego problemu będzie możliwa tylko na drodze przyszłych wykopaliskowych badań szerokopłaszczyznowych, co rzecz jasna wiązać się musi ze znacznym nakładem sił i środków.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Kaczanowska M., Kamińska L., Kozłowski J. K.,
Nowak M., Vizdal M.	Milisauskas S.
2001 <i>Slovensko-poľský výskum neolitického sídliska v Moravanoch</i> , „Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2000”, s. 97–100.	1986 <i>Early Neolithic Settlement and Society at Olszanica</i> , Ann Arbor.
Kaczanowska M., Kozłowski J. K.	Nowak M.
1997 <i>Lithic industries</i> , [w:] J. K. Kozłowski (ed.), <i>The Early Linear Pottery Culture in Eastern Slovakia</i> . Kraków, s. 177–255.	1997 <i>Regional settlement patterns of the Early Phases of the Eastern Linear Pottery Culture in the Eastern Slovakian Lowland</i> , [w:] J. K. Kozłowski (ed.), <i>The Early Linear Pottery Culture in Eastern Slovakia</i> . Kraków, s. 15–43.
Kozłowski J. K.	Šiška S.
1989 <i>The lithic industry of the Eastern Linear Pottery Culture in Slovakia</i> , „Slovenská Archeológia”, t. 37–2, s. 377–410.	1989 <i>Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku</i> . Bratislava.
Makkay J.	Vizdal M.
1982 <i>Some comments on the settlement patterns of the Alföld Linear Pottery</i> , [w:] <i>Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa. Int. Kolloquium Nové Vozokany, 17–20 November 1981</i> . Nitra, s. 157–167.	1997 <i>Pottery finds</i> , [w:] J. K. Kozłowski (ed.), <i>The Early Linear Pottery Culture in Eastern Slovakia</i> . Kraków, s. 43–141.
	1998 <i>Archeologické výskumy a nálezy v Moravanoch okr. Michalovce</i> , [w:] <i>Archeológia v múzeách</i> . Poprad, s. 38–47.

Małgorzata Kaczanowska, Lubomira Kaminská, Janusz Krzysztof Kozłowski, Marek Nowak, Marian Vizdal

Ausgrabungen auf der frühneolithischen Siedlung in der Ortschaft Moravany in der östlichen Slowakei, 1998-2001 durchgeführt

Zusammenfassung

In den Jahren 1998–2001 wurden polnisch – slowakische Ausgrabungen auf der frühneolithischen Siedlung (die Kultur mit östlicher Linearkeramik) in der Ortschaft Moravany, in der Ostslowakei durchgeführt. Die Fundstelle war im Bereich des Bergrückens – Grzbiet Pozdiszowski (gegen 170 m über dem Meeresspiegel) lokalisiert, was für die Fundstellen der Kultur mit östlicher Linearkeramik die eine Tendenz zur Konzentrierung in den unteren Landschaftsformen aufweisen, eine Ausnahme bildet. Bisher wurde eine Fläche von 597 qm erforscht. Im Bereich der Grabungsschnitte wurden mindestens 24 antropogene, verschiedene Formen und Größen aufweisende Objekte registriert. Neben den ziemlich großen, regelmäßig runden oder ovalen Gruben fand man unter anderen Pfostenlöcher, Feuerstellenüberreste und ein langes trapezförmiges Objekt (Überreste einer Halberdhütte oder Lehmgrube). Das keramische Material umfasst fast 4000 Scherben verschiedener Tongefäße, davon die meisten aus nur ein paar Objekten stammen. Unter der gewonnenen Geschirrkерамик kann man sieben morphologische Haupttypen unterscheiden: Schüsseln auf dem leeren Fuß, kegelförmige Schüsseln, tiefe bauchförmige Schüsseln, Gefäße mit Kragen, Töpfe und topfartige Gefäße, Vorratsgefäße und niedrige, dickwändige Schüsseln. Die wichtigsten Verzierungs-techniken waren: Rillen, Malen mit der schwarzen Farbe, Abdrücken. Charakteristisch für diese Technik

war das Anwenden von Steinschutter als Magerungszusatz. Die Analyse der Keramik aus Moravany weist darauf hin, dass man sie zu der Kopčany – Gruppe (frühe Entwicklungsphase der Kultur mit östlicher Linearkeramik) zuordnen soll, mit der Möglichkeit auf eine frühere Chronologie – die sogenannte Phase – proto – Kopčany – in ihren Rahmen hinzuweisen. Die untersuchten unbeweglichen Objekte lieferten eine beträchtliche Menge der Steinerzeugnisse, vor allem aus Obsidan (insgesamt 2000 Stück). Vertreten ist auch aber in geringerem Maße Süßwasserkalk, Radiloralit und der gelegentlich aus Südpolen importierte Jura- und schokoladenfarbige Feuerstein. Diese Industrie hat den Klingen und Klein – Klingen – Charakter. Unter den Erzeugnissen mit Retusche überwiegen Klingen und kleine Klingen mit Retusche, Abschlagstücke mit Retusche, Kratzer, Klingen mit Endretusche und Bohrer sowie auch mikrolithische Geräte. Der Inhalt der Grube 2/99A weist darauf hin, dass wir hier mit einer Hauswerkstatt zu tun haben, wo der in Form von rohen Blöcken aus dem nahen Gebirge – Góry Zemplínskie gebrachte Obsidianstoff bearbeitet wurde. Die gewonnenen Daten C14 lassen diese neolithische Siedlung in ca. 5600 cal BC, eventuell etwas später in ca. 5500/5400 cal BC datieren. Allgemein gesagt bestätigt das die früher aufgrund der Keramik gewonnene Datierung der neolithischen Siedlung.

Ма́лгожата Качановска, Любомира Каминска, Януш Кишиштоф Козловски, Марэк Новак, Марьян Виздал

Раскопки ранне-неолитического поселения в Мораванах на территории восточной Словакии в 1998–2001 годах

Резюме

В 1998–2001 гг. осуществлены польско-словацкие полевые исследования на ранне-неолитическом поселении (культура восточной линейной керамики) в Мораванах в восточной Словакии. Памятник расположен в районе Поздишовского хребта (около 170 м н.у.м.), что не характерно для памятников данной культуры, проявляющим тенденцию к концентрации на более низких участках местности. Исследовано 597 м² площади. В пределах раскопов зафиксированы не менее 24 антропогенных объекта, отличающиеся по размерам и очертаниям. Рядом с довольно большими,

круглыми или овальными в плане ямами, обнаружены, среди прочих, столбовые ямки, следы кострищ и длинный трапециевидный объект (остатки полуземлянки или глинобитного жилища). Керамический материал представлен почти 4000 обломками глиняных сосудов, большинство из которых происходит из нескольких объектов. Среди этой керамики можно выделить семь основных морфологических типов: миски на полой ножке, конические миски, глубокие горшкообразные миски, сосуды с воронником, горшки и горшковидные сосуды, хозяйственные сосуды

и низкие толстостенные миски. Резные мотивы, роспись черной краской, вдавливание — являются основными техническими приемами декорирования. Главной чертой данной керамики следует признать применение дресвы в качестве отощителя. Анализ керамики с Мораван позволяет причислить ее к группе Копчаны (ранний этап развития культуры восточной линейной керамики) с оговоркой более ранней ее датировки, т.е. так называемым этапом прото-Копчаны. Исследованные объекты предоставили значительное количество каменных изделий, преимущественно — обсидиановых (в целом более 2000 ед.). В меньшей степени выступает лимнокварцит, радиоларит и спорадически импортированный из южной Польши юрайский и шоколадный кремнь.

Этому промыслу присущ пластинчатый характер. Среди ретушированных орудий доминируют ретушированные пластины и пластинки, отщепы с ретушью, скребки, пластины с поперечной ретушью и проколки, а также микролиты, главным образом, трапеции. Содержимое ямы 2/99А свидетельствует о том, что в этом случае мы имеем дело с разнообразностью домашней мастерской, в которой обрабатывали обсидиановое сырье, приносимое в виде естественных кусков с ближайших Земплинских гор. Полученные даты C14 позволяют датировать неолитическое поселения около 5600 ВС кал. или самое позднее — около 5500/5400 ВС кал. В общих чертах эту хронологию подтверждает датировка керамики.